

## VARGHA KÁLMÁN ADY SODRÁBAN

(Móricz Zsigmond Ady-élménye)

„Életem egyik legsúlyosabb  
s legdúsabb élménye ő.”

Móricz Zsigmond: Ady Endre.  
Ady-Múzeum I. Bp. 1924.

Megismerkedésük és barátságuk történetét többször megírta Móricz évekkel Ady halála után. Különösen két Móricz-írás idézi fel a mély nyomokat hagyó találkozásokat, visszavarázsolva az egykori élmények minden melegét, fényét, hitét, hangulatát. Nemcsak Ady személye, de kettejük barátsága is már szinte mitológiává nőtt még Móricz életében. A két írásban valóságos genézisét adja kapcsolatuk történetének és a benne kibontakozó, évtizedek múltján is elevenen ható és munkáló Ady-élménynek. Mindkét írás a *Nyugalban* jelent meg, az egyik 1923-ban *Adyról*,<sup>1</sup> a másik 1933-ban *Ady Endre napja*<sup>2</sup> címen. A két cikkben teljesen egyező motívumok vannak, de a nagy epikus tolla alól az ismétlések is az először kimondott szavak elevevőségével futnak ki. A két vallomás indítéka is azonos: életrekelteni a halott Ady emlékéit azok számára, akiknek már nem jelent életeleven emléket vagy élő erőforrást.

Márpedig — Móricz szerint — Ady hatásának, varázsának forrása az *élő* Ady Endre volt, személyes testi valóságában. „Az irodalmi életnek egyik legérdekesebb problémája — írja Móricz,<sup>3</sup> hogyan terjed a gondolat, a költői hang, a költői hírnév. Adynál sajtáságosan, szinte a *testi hatás* formájában történt. Aki nem ismerte őt, nem érti mit mondok: de aki sose látta, sose beszélt vele, nagyon sajnálhatja, mert egy páratlanul szuggesztív egyéniség ismeretségétől van megfosztva. Én legelőször Debrecenben találkoztam a hatásával, egy pillanatra láttam őt, s míg élek, nem feledem el . . .”

Mindkét cikkben arról vall, hogy először a debreceni református kollégium sarkán álldogálva pillantotta meg Adyt. Az egyik változat szerint őszi este volt akkor, a másik cikkben „szép őszi napfényen billegtek az ifjú kollégák”,<sup>4</sup> akik Ady mögött összesúgtak: *költő*, sőt: „Az új Petőfi”. Móricz még csak pályát kereső, bizonytalan jövőjű fiatalember ekkor, aki sikertelenül próbálkozik a református teológiával. Ez a távolság magyarázza a fiatal Móricz döbbenetét is: „Fájó irigységgel néztem újra a helyre, ahol már nem volt ott. Megelőztek? . . . gondoltam magamban.”<sup>5</sup>

Ha a külső körülmények leírása, a jelenet „színpadi világítása” változott is az újabb elmondás során, az első Ady-élmény tartalmáról Móricz mindig egyformán nyilatkozott.

<sup>1</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Adyról*. Ny. 1923. II. k. — Ua. MÓRICZ ZSIGMOND: *Válogatott irodalmi tanulmányok* (Összeállította VARGHA KÁLMÁN, bevezette BÓKA LÁSZLÓ). Bp. 1952. (A továbbiakban: MZSVít.)

<sup>2</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Ady Endre napja*. Ny. 1933. I. k.

<sup>3</sup> Ny. 1923. Uo.

<sup>4</sup> Ny. 1933. Uo.

<sup>5</sup> Uo.

Első érzése, indulata, döbbenete Ady irányában ennyi volt: „valaki élembe szökött”.<sup>6</sup> Ekkor még nem ismerte Ady verseit, ahogy a költő körül sugdolózó debreceni fiatalok is aligha tudtak volna idézni egyetlen Ady-sort, vagy versszakot,<sup>7</sup> de Móriczot megragadja az a tény, hogy a nála mindössze két évvel idősebb fiatalember már Debrecen szerte ismert poéta.

\*

Az a nap, amikor Móriczot végre egy Ady-vers is megérinti és magával ragadja, pontosan, dátumszerűen rögzíthető. 1905. október elsején jelent meg a *Budapesti Napló* vasárnapi számának első oldalán, két Ady-vers, az *Üzenet Párisnak* és *A Hortobágy poétája*. (Az *Üzenet Párisnak* című vers az *Új Versek* kötetben *Léda Párisba készül* címen jelent meg.) Móricz ekkor már pesti újságíró, Az *Ujság* névtelen munkatársa, a lap ifjúsági rovatának segéd-szerkesztője. „Újabb évek teltek el s újra tovább, valahogy mitsem tudtam a névről — írja Adyról<sup>8</sup> — még Budapestre nem ért el, az én konzervatív sötét társaságomba nem hatolt be a reggeli sugár . . .” Vasárnap délelőtti szerkesztőségi kaszinózás közben, a lap egyik munkatársa, az „új lélekhangok embere”,<sup>9</sup> Szilágyi Géza, a *Trisztia* és a *Holt vizeken* költője Móricz elé teszi a *Budapesti Napló* aznapi számát és rámutat Ady verseire, „valami szeretetteljes, de mégis támadó megjegyzést”<sup>10</sup> téve. Móriczot a két vers közül a második fogja meg. *A Hortobágy poétája*. „Ez volt az első Ady-vers, amit olvastam életemben. Egész testem zibongott s égett.”<sup>11</sup> Az első vers után újra kiújul a lemaradottság kínzó érzése: „. . . valóban azt éreztem, hogy elveszett ember vagyok: valaki, aki onnan indult s akkor s úgy mint én: már azóta folyton a lélekbabonázás, a varázslás áradatával, ellenállhatatlanul halad”.<sup>12</sup> Ahogy Móricz a két megemlékezésben kibontja előttünk Ady-élménye egész fejlődésrajzát, abból az is magyarázatot kap, hogy miért éppen Adyval kapcsolatban alakult ki benne a rivalitás érzése: Ady volt az, aki *onnan indult s akkor s úgy, mint ő*. Ami későbbi emberi-írói „szövet-ségük” alapja és indítéka volt, társadalmi, faji, táji, felekezeti összetartozásuk, az Móricz élmény-genezisében már mint kezdeti elem fontos szerepet kap. De az első vers élménye új fontos motívumot is ad ennek a különös, most még teljesen egyirányú, Móricztól Ady felé sugárzó vonzódásnak: „Rémület ütött belém — vallja Móricz<sup>13</sup> s gondolkozva mentem el: mintha én írtam volna.”

Móricz életművének ismeretében és különösen írói pályája első két évtizedének termésére gondolva, nem lehet meglepő, hogy éppen ez az Ady-vers gyűjtötte fel annyira egész valóját. A *Hortobágy poétájából* az Ady-líra egyik főszólama szól, az a dallam, az a „kinyilatkoztatás”, amelyre Móricz a legfogékonyabb, amelyre nagy művekkel rezonál.

Az *Új Versekben A Hortobágy poétája* nyitja *A magyar Ugaron* ciklust, Ady kötetének egyik legzártaabb tematikájú és hangulatú ciklusát. Ugyanez a kinyilatkoztatás bomlik majd tovább Ady következő kötetének, a *Vér és arany* A magyar Messiások ciklusában.

*A magyar Ugaron* vagy *A magyar Messiások* ciklusok társadalom- és történelemszemlélete, egész élménye, hangulata és programja teljesen rokon Móricz írói pályája első két évtizedének legjelentősebb, legjellemzőbb műveivel. *A magyar Ugaron* vagy *A magyar Messiások* számos versének egy-egy lényegét summázó sora vagy szimbóluma nemcsak mottója, de kulcsa is lehetne Móricz legjelentősebb műveinek 1919-ig. A *Sárarany* hőse, Turi Dani is a

<sup>6</sup> Uo.

<sup>7</sup> Vö. MÓRICZ ZSIGMOND: Szabolcska Mihály. Ny. 1930. II. k.

<sup>8</sup> Ny. 1923. Uo.

<sup>9</sup> Uo.

<sup>10</sup> Ny. 1933. Uo.

<sup>11</sup> Ny. 1923. Uo.

<sup>12</sup> Uo.

<sup>13</sup> Ny. 1933. Uo.

magyar ugarral küzdő, fajtájából kinőtt magyar, A *jákllya* Matolcsy Miklósa is elbukó hős, egy kicsit magyar Messiás. A falusi és kisvárosi intelligencia sivár életét, fantáziátlanul kicsinyes erotikus világát ábrázoló regényei, *Az Isten háta mögött*, az *Árvalányok* is a magasabbra törő akarat csúf halálát példázzák. „Itt nem lehet szépet álmodni, Itt niícsen könnyes nagy szerelem.”<sup>14</sup> Akaratlanul és kimondatlanul is Ady-sorokat visszhangzanak a korszak Móricz-regényei.

Persze nemcsak *A Hortobágy poétája* termékenyítette meg Móricz regényteremtő képzetét és nemcsak Ady versei nyitották fel a szemét. Már Ady verseinek ismerete előtt küszködik a sárbavesző magyar tehetség problémájával, még nem ismerte *A Hortobágy poétáját*, de Csokonai-tanulmányát 1904-ben már ebbe az irányba élezi ki. Móricz Csokonaija is magányos hős, lelkes visszahangra vagy akár megértő emberi szívekre már nem is számító árva poéta, aki társtalanul bolyong az emberek között, aki fölébenőtt kora magyar társadalmának. „A legnemesebb szívnek kóborgó Orbánlelkévé kellett lennie — írja Csokonairól<sup>15</sup>; ércét, zománcát, zengését az értelmetlen, szívtelen, önző emberiség előtt való kilincselésben elpusztítania.”

Éppen azért volt olyan nagy élmény Móricz számára *A Hortobágy poétája*, mert azt mondta ki benne elsőnek Ady, amit már ő is érzett, ezért vallja a versről: „*mintha én irtam volna*”.

\*

Móricz Ady-élménye még mindig csak két találkozás és egy vers fellobbanó hatása. Még mindig nem nyúl Ady-kötet után. Az *Uj versek* megjelenésére sem figyel fel. A második „igazi” Ady-kötet, a *Vér és arany* hozza meg végre a valódi találkozás élményét. Erre is más hívja fel a figyelmét: Osvát Ernő. Ekkor már a Nyugat munkatársának számít: „Már akkor nekem is kinyílt az ég, 1909 volt, megjelent első novellám, a Hét krajcár, s attól a perctől kezdve kész volt az író életem.”<sup>16</sup> Osvát kritikát kér tőle a *Nyugat* Ady-számába a *Vér és arany*ról, de Móricz még nem ismeri a kötetet: „A Franklin előtt mentem haza, még nyitva volt, bementem és megvettem a Vér és aranyt, aztán gyalog hazáig. A Kálvin-téren belenyitottam a könybe s ezt olvastam:

Én meghalok, eressz el:  
Itt hagylak egy kigyúlt keresztrel,  
Mint Krisztus távozom.

Megcsókolom az állad,  
Melled és két szent puha vállad  
S rajtad ég a kereszt.

Iejettem a könyvet; oly formás tökéletesség volt s valami erotikus hőség csapott meg. A szemközti oldalon ez a strófa volt:

Oh esti szellő  
Libegtesd vígan  
Bizsergő testét a  
Csúfolt vezérnek,  
Léda pompás karjain.

Borzongott a bőröm. A hosszú üllei útnak a végén laktam. Félkönyvet végig olvastam hazáig s teljesen ittasan, mámorosan felgyulladva értem haza. Másnap reggelre megírtam a cikkemet, amely meg is jelent a Nyugat-ban, benne van ez a mámoros odaadás és öröm és szédület.”<sup>17</sup>

<sup>14</sup> ADY ENDRE: Költözés átok-városból (Uj versek).

<sup>15</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Csokonai Vitéz Mihály. Halálának századik évfordulóján Uránia 1905. 3. 1. Ua. MZSVit.

<sup>16</sup> Ny. 1933. Uo.

<sup>17</sup> Uo.

Móricz vallomását, hogy egyetlen éjszaka olvasta végig a *Vér és arany* és reggelre már a bíráló is megszületett, a cikk szövege is igazolja. Lelkes és lelkendező, a friss mámor élményét rögzítő írás, amely azonban Ady világát nem fogadja teljesen magába, semmit sem utasít belőle vissza, de a *Vér és arany* gazdag szimfóniájának csak egy-egy hangjára rezonál még. A *Nyugat* Ady-számában<sup>18</sup> Móricz mint újonc sorakozik Ady költészetének méltatói, értői, magyarázói és hívei közé. Ignotus mentegetődzéssel kezdi cikkét,<sup>19</sup> hogy ahhoz a képhez, amit a *Vér és arany* megjelenése után Ady Endréről megfestett, nem igen tud újabbat hozzátenni. Schöpflin szerint<sup>20</sup> is annyi írka-firka, annyi szóbeli és írásos disputa után újra nyilatkozni Ady Endréről és újat mondani most alig lehet, s ma már azon is túl vagyunk, hogy valami különös bátorság jele legyen, ha az ember elárulja, hogy Ady költészetét szereti, s a mai irodalmi termelés legérdekesebb jelenségének tartja. Karinthy<sup>21</sup> meg már az Ady költészete körül támadt kultusz zavaró mozzanatairól panaszkodik. Laczkó Géza<sup>22</sup> Ady költői nyelvét elemzi olyan aprólékos gondnal és tudományos apparátussal, ami hazai viszonyok között csak holt klasszikusok esetében szokásos. Babits sem itt és ekkor nyilatkozik első alkalommal Adyról: „talán először próbáltam elfogulatlanul, polémiátlanul elemezni azt a poézist — írja cikke<sup>23</sup> utolsó mondatában —, melyről még igen sokan és igen soká fognak beszélni és írni”. Móricz az egyetlen megkésett és rögtönző Ady-komentátor ebben az együttesben. Így kezdi: „Nekem Ady Endre egy összmaroknyi versben él: a *Vér és arany* könyvében. Sose láttam őt; sem életrajzi igazságokat, sem apró pletykákat nem tudok róla; ...”<sup>24</sup> Ez a szabadkozó bevezetés csak előkészület a következő bekezdés vallomására: „De ismerem Ady Endrét, mint magamat, úgy is szeretem, mint magamat. . .”<sup>25</sup> A tartalmas Ady-számból Móricz írása a leginkább szubjektív, vallomásszerű: ő maga is megállapítja: „Lírára tévedek, ahogy róla szólni akarok.” Ady-verssorokat fűz össze, mintha maga is a címbe aposztrófált mámorfejedelemhez illő tartást és modort próbálgatná, de az Ady-stílus legjellegzetesebb jegyeitől és modorosságaitól mindvégig tartózkodik. Mégis hangváltás történik itt, a korábbi értekező jellegű Móricz-tanulmányok után megszületik az első impresszionisztikus irodalmi önvallomás. A cikk jellegéből, műfajából is következik, hogy az író gondolatmenetéről, a bíráló mondanivalójáról, a fogalmi meghatározások módján nem igen lehet számot adni. Nincs is a cikknek olyan értelemben következetes gondolatmenete, mint egy értekezésnek, inkább érzelmi-hangulati cikázások vezették itt Móricz tollát.

Két gondolati-érzelmi főmotívum mégis kibontakozik ebből a lírai, mámoros tüzijáték-ból: Ady költészetének a szilágysági hétszilvafás nemesség világából való eredeztetése és a boros kupa mellett búsuló magyar Adyban nagyranövő jelképe. Egyik sem számíthatott felfedezésnek már 1909-ben. A *Nyugat* ugyanezen Ady-számában jelent meg Kéri Pál érdekes tanulmánya Ady társadalmi gyökereiről.<sup>26</sup> Ő szintén foglalkozik Ady szilágysági protestáns kismemesi származásával és ennek a költő magatartásában megnyilatkozó következményeivel. Ady lírájának-prózájának is egyik legsajátosabb, sokszor hangoztatott jegye ez a motívum. Móricz szemléletében viszont szubjektív hangsúlyt kap, Adyval való mélyebb összetartozásának, rokonságának jelképe már ez az életrajzi és irodalomszociológiai adat. Szinte már a szövetségesül kínáló fégyvertárs gesztusával írja: „fajtam ő nekem mindenképpen; a pocsolyás Ér hét szilvafás termőföldjétől, az Idő-kovácsai közt való vándorlásaiig, bélyegesen, csillago-

<sup>18</sup> Ny. 1909. VI. 1.

<sup>19</sup> IGNOTUS: Könyveinek összhangja. Ny. 1909. I.

<sup>20</sup> SCHÖPFLIN ALADÁR: Levél Osvát Ernőnek. Ny. 1909. I.

<sup>21</sup> KARINTHY FRIGYES: Ady Endréről. Ny. 1909. I.

<sup>22</sup> LACZKÓ GÉZA: Ady költői nyelve. Ny. 1909. I.

<sup>23</sup> BABITS MIHÁLY: Ady (Analízis). Ny. 1909. I.

<sup>24</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Én mámor-fejedelem. Nyr. 1909. I. Ua. MZSVit.

<sup>25</sup> Uo.

<sup>26</sup> KÉRI PÁL: Ady Endre szociális gyökerei. Ny. 1909. I.

san.”<sup>27</sup> Ekkor még a falusi hétszilvafás nemesi élet költészetbe fakadását ünnepli Adyban : „És egyszerre csak a hét szilvafák alatt folyó emberélet megistenült költőjére talált . . .”<sup>28</sup>

1908, 1909 — ezek az esztendők Móricz pályáján a nagy lélekváltás évei. Már ekkor kijárta „egyetemét” — ahogy később nevezte a szatmármegyei népköltési gyűjtőutakat,<sup>29</sup> megírta már a *Hét krajcár* kötet elbeszéléseit. De még sok-sok emlék köthette korábbi ábrándvilágához és életszemléletéhez, ahhoz az idealizmushoz, amit gyermekkorában anyja ültetett el képzeletében, és amelynek szép igazolása lehetett számára anyai nagybátyja, Pallagi Gyula, a kismemesi kálvinista papcsaládból Gyulai Pál és Eötvös Loránd környezetébe emelkedett, több nyelven olvasó, európai műveltségű konzervatív magyar úr.<sup>30</sup> Adytól is ifjúkori ideáljainak valamiféle újabb igazolását, megújítását, új érvényét várhatta még 1909-ben, aki harmóniát teremt majd benne anyai örökség és megújulás, hagyomány és újat merő bátorság között. „Ne kicsinyeljétek azt az udvarházat, azt a boros kupás asztalt, azokat a síravigadó szittyákat — írja Móricz.<sup>31</sup> — Sok erő, sok tehetség, sok nagy érték rejtezik ott s csak a sarka csillog ki a nemes ércnek a barna, földes, kvarcos tuskókból. És sok nemes aranyat, ezüstöt, ólom—réz—vas fiat termett már ez az udvarház bányája és fog teremni a haza s az emberiség számára. Most kiváltotta magából a *hangot*, ide vezette közénk a hangulatát : Adyt.” Valami összekötő szellemnek látja ekkor még Adyt, akiben magukra találhatnának „a hét szilvafa árnyékából kinőtt kultúrmagyarok”.<sup>32</sup> De azt is tisztán látja, hogy éppen ez a vidéki, kismemesi eredetű intelligencia nem fogja meghallani Ady szavát, a költő nagy magányosságából itt is megérez már valamit : „Csak ott érthetnék meg őt — írja Adyról<sup>33</sup> — ahonnan kinőtt, ahová már többet nem fér be és ott legjobban nem érthetik meg.”

A tanulmány másik motívuma, a *mámorfejedelem*, a „boros kupa mellett búsuló magyar” nem más, mint ugyanennek az Ady-szemléletnek képben való felvillantása, jelképes megfogalmazása. Ha a hétszilvafás emberek világa, ahol „az élet, az igazi emberélet”, „nagy szobában, a nagy asztal körül, a boros kupák mellett” folyik, — költészeté istenül, ennek a világnak a költője is csak mámorfejedelem lehet. Móricz szerint soha még borverset nem írt magyar költő, Csokonai csak pedzette, „Petőfi sohasem sejtette meg a testi mámor lelki kényét”,<sup>34</sup> Vörösmarty sem írt borverset, Arany sem, de Aranymak azok a leglíraibb sorai, ahol mámor hatja át költeményét. „Arany már tudott *ott lenni* a magyar szív korhelykedésénél — írja.<sup>35</sup> — Toldi Miklóst ott ölelte legkönnyesebb boldogsággal a keblire, ott a kocsmasztalán, ahova a nap is betekintett félszemmel egy törött ablakon.” „A többiek vagy aprók voltak — folytatja a továbbiakban Móricz<sup>36</sup> — vagy szégyelltek verset írni részegen”, de „Adyra várt Az Ős Kaján”.

Ady világában persze nem lehet messzire jutni azzal a módszerrel, amely *Az Ős Kaján* a magyar borversekkel méri össze. A *mámor* sem az a varázsszó, amelyre a *Vér és arany* hatalmas birodalmának minden kapuja megnyílhatna.<sup>37</sup> De a *mámor* Móricznál is többet jelent,

<sup>27</sup> MÓRICZ ZSIGMOND : Én mámor-fejedelem. Ny. 1909. Uo.

<sup>28</sup> Uo.

<sup>29</sup> Vö. MÓRICZ ZSIGMOND : Népköltési gyűjtő. Ny. 1933. I. k. Ua. MÓRICZ ZSIGMOND : Gyalogolni jó c. kötetben (Válogatta ILLÉS ENDRE).

<sup>30</sup> Pallagi Gyuláról l. MÓRICZ ZSIGMOND : Életem regénye. MÓRICZ VIRÁG : Apám regénye.

<sup>31</sup> MÓRICZ ZSIGMOND : Én mámor-fejedelem. Ny. 1909. Uo.

<sup>32</sup> Uo.

<sup>33</sup> Uo.

<sup>34</sup> Uo.

<sup>35</sup> Uo.

<sup>36</sup> Uo.

<sup>37</sup> Móricz később is nagy jelentőséget tulajdonított Ady mámorhangulatainak, mint versteremtő erőnek. 1935. VIII. 30-án kelt levelében így ír debreceni ismerősének : „. . . A betegség tudja, ez régi meggyőződés, hallatlanul fokozza a lélek érzékenységét, a szellemi intenzitást : új régiókba emel. A nagy költők legtöbb esetben betegségekkel megvert egyének

mint a szesz által előidézett bódulatot, ahogy Ady is azt vallja *A magyar Pimodánban*, hogy „az alkohol sokszor és sokaknál nem alkohol”.<sup>38</sup> Inkább egy felfokozott életérzést, rendkívüli érzékenységet, versteremtő fogékonyságot és, az élet zátonyain átlendítő titokzatos erőt jelent a kor irodalmi szóhasználatában, Baudelaire-nál is, Adynál is a mámor és a részegség. „A titkok nyitja ez: légy mindig-mindig részeg — mondja Baudelaire egyik prózában írt költeményében. — S hogy az Idő szörnyű terhét föl se vedd . . . örök mámorban élj. Hogy mi részegít le: bor, vers, vagy hősködés? Mindegy-mindegy, de mámorban élj, csak mámorban élj . . . Az Idő halálra gyötör, rabszolgája leszel: kábítsd el magadat inkább, mindig-mindig mámorban élj. Mindegy mitől: részegíthet bor, vers, vagy hősködés.”<sup>39</sup> *A magyar Pimodánban* és Móricz Ady-kritikájának egyik bekezdésében a kor népszerű mámor-költés sajtós színezetét, „magyar vonatkozást” nyer. A mámorba menekülést, mint a legtipikusabb és szükségszerű magyar költősort elemzi Ady *A magyar Pimodánban*, egy kissé frivol, de nagyon komolyan vett új magyar poétika körvonalait vázolgatva, amely a bormámor hatását lenne hivatva felkutatni a magyar literatúra történetében, sőt ilyen irányú vizsgálódását a magyar múlt nagy tetteire is kiterjesztené. „Valahány felemelő eseménye van szép, hivatalos, magyar históriánknak, egy filozófiailag képzett borszakértőt szeretnék kihallgatni rólok, felőlük.”<sup>40</sup> A mámor-költészet és a magyar költői hivatás Móricz szemléletében szintén összefonódott, sorsszerűen összekapcsolódó fogalmak. „S a maga szívébe, lelkébe, fejébe szed minden keserűséget, csüggedést, mámort — írja Adyról<sup>41</sup> —, és ő egymaga megy tönkre attól a sok méregtől, ami egy nemzet lelkéből gyült belé?” A költő életművének távlatából tekintve vissza Móricz első Ady-kritikájára, aligha kétséges, hogy az első cikkben ezzel a felismeréssel hatolt Móricz a legmélyebbre Ady költészetének megértésében, prófétikus költőisége megérzésében. Későbbi Ady-cikkeiben is ezt a gondolatot bontja tovább.

Ady mámor-költő voltának hangsúlyozása Móricz kritikájában fontos ízléstörténeti mozzanatokra is felhívja az irodalomtörténéz figyelmét. A korszak magyar lírája többségében mámortalan, köznapian józan, laposan racionalista-realista költészet volt. Ady szimbolizmusa, költészetének romantikus-kozmikus távlatai, merész erotikája, lírájának a szó legteljesebb értelmében vett érzéki hatása, valami sohasem-volt mámor-költészet érzését kelthette a legfogékonyabb olvasó-kortársakban. „Fizikai részegség fog el s vele erkölcsi, lelki, szívbeli; a mámorfejedelem itt zongoráz tépve, cibálva, a lelkünkön és bolond, boros szívünknek vére, amely nem fogy el, csak a fajtánk kialudtán, kiömlik az ő ütemére.” — írja Móricz.<sup>42</sup>

Adynak *A magyar Pimodánban* megfogalmazott önvallomásai szintén erősíthették a mámor inspiráló, költészetteremtő erejéről táplált elképzeléseket.<sup>43</sup>

s e nélkül nem is lettek volna képesek abba a magasságba emelkedni. Adyt, aki a legbetegebb ember volt, már azok közt, kiket valaha alkalmam volt ismerni, kizárólag a betegség fokozta a fehér izzásig . . . Ha nem volt testi fájdalma, pótolta alkohollal. A bor nála doppingolás volt. A bor arra való volt, hogy kikapcsolja a jelen pillanat valóságából s egy igen magas hevülésbe vigye, amelyben a maga gondolatvilágát kozmikussá tegye. Ebben az állapotban csodálatos kapcsolatokra tudott szert tenni. Mindaz ami benne józanon csak alvó állapotban volt, a mámor pillanataiban kísérteties asszociációkban váltódott ki. Ha a verseit soká olvasom egyfolytában, valóságos fizikai részegséget érzek. S ezt megéreztem már első könyvének olvasása közben, mikor őt magát személyesen nem is ismertem.” (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Köszönettel tartozom F. CSANAK DÓRÁNAK, aki Móricz Zsigmond levelezéséből összeállított gyűjteményét rendelkezésemre bocsátotta.)

<sup>38</sup> ADY ENDRE: *A magyar Pimodán*. Ny. 1908. Ua. ADY ENDRE: *Vallomások és tanulmányok*. 1944. Sajtó alá rendezte: FÖLDESSY GYULA.

<sup>39</sup> BAUDELAIRE: *Mindig mámorban éljetek*. (Költemények prózában) Ford. VÉGH GYÖRGY. Diárium. 1947 húsvéti szám 31.

<sup>40</sup> ADY ENDRE: *A magyar Pimodán*.

<sup>41</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *En mámor-fejedelem* Ny. 1909. Uo.

<sup>42</sup> Uo.

<sup>43</sup> Ady írja szintén *A magyar Pimodánban*: „Két fajtájú mómora van a bornak . . . Az első mámor olyan, mint akárkié, aki tud inni, kitüzesít bennünk minden örömhajlandóság-

Már a négy évvel korábbi Csokonai-tanulmányánál<sup>44</sup> megfigyelhető, hogy Móricznak mennyire nincs birtokában az a készség, hogy egy vers szépségét az olvasó számára felidézze. Ebben a vonatkozásban Ady varázsa sem szabadította fel. A tetszését, képzeletét különösebben megragadó verset egyszerűen bemásolja a cikkbe. Így írja be teljes egészében itt is a bírálóba az *Ülők az asztaltrónon* című Ady-verset. Ady esetében is a költő egész karaktere, magatartása, attitűdje köti le a figyelmét, nem egy-egy műremek. Első Ady-cikkének elejtett mondatában Ady-rajongásának rejtett belső indítékait is feltárja: „Úgy érzem — írja Adyról<sup>45</sup> — mintha az én életemnek ő élte volna azt a titkos részét, amely nálam elsorvadt.” Ady költészetének tüneményes sikere, egész költői diadalútja az író-költő kortársakban érthetően nem váltott ki zavartalan hatást. Ismeretes Kosztolányi szerepe az Ady-kérdésben, aki a költő életében és a halála utáni években több cikkel ünnepli Adyt, majd egy évtizeddel a költő halála után diszharmonikus írásban fordul szembe az Ady-kultusszal és magával Adyval is olyan indulattal, mintha önmagát is büntetni akarná a korábbi elragadtatott hangú írásokért.<sup>46</sup> Az évtizedek óta felgyülemlett és addig visszszorított vagy csak magánlevelezésbe fojtott ellenérzései törtek ebben a cikkben felszínre. Ígaz, Kosztolányi ebben a vonatkozásban szélső esetben tekinthető, de Ady költőfejedelem volta mégis probléma lehetett legtehetségesebb író-költő kortársai számára. Móriczban az első találkozások riadt rivalitás-érzését is eloszlatja a *Vér és arany* varázslata és Ady iránti rajongásában oldódik fel ez az érzés. Így vall erről 1923-ban: „Azóta lelkem alkatrésze, kimoshatatlan hatás, boldog álmom, erő és akarat . . . és siker.”<sup>47</sup>

Hiába viszonzta ezt az érzést később Ady baráti írásokkal, szavakkal, gesztusokkal és minden bizonnyal őszinte szeretettel, Móricz rajongása egész jellegében, stílusában nem az egyrangúak nagyhőfokú, meleg rokonszenve volt, hanem mindvégig az erősebbnek, a diadalmasabbnak kijáró feltétlen rajongás, hódolat a Költőnek és a Mámorfejedelemnek — aki eredetében, múltjában, sorsában valamiképp mégis testvér — aki az életnek olyan területeit is megjárta, ahová ő csak titkos vágyait, ábrándjait és ifjúkori álmait tudta elküldeni.

Így élte át újra ezt az élményt, amikor Bethlen Gábor és Báthory Gábor alakját megörösmálta a *Tündérkertben*. Egyik feljegyzésében, a harmincas években, néhány egyszerű szóval a legpontosabban megfogalmazza kettejük viszonyát és a benne élő Ady-képet: „Bethlen valóban idegen tüzeknél gyúlt ki: Báthory Gábornál — írja<sup>48</sup> —, akinek én adtam meg a zseni tüzét, amit soha előttem senki sem fogott rá, Laczkó Géza hamar meglátta, első

got s nagyon hatalmasak vagyunk. Ezután jön az éjszakavégi, hajnali vagy nappali alvás, furcsa, sok ébredéssel. Fejünket feszítik, ha felkelünk, maga vagyunk a nyugtalan és megismerésült figyelés és figyelem, össze tudjuk kapcsolni a legantipodikusabb ideákat. S mikor alkonyul, egyszerre csak, akárhol járunk, nyugtalan s tovább is nyugtalannak maradó agyunkat, szívünket befogja a mindenség. Ez már egészen művészerzés s ilyenkor szeretem csak Homéroszt s ilyenkor tudom úgy elképzelni Michel Angelót, ahogy illik. Hangsúlyozom: ez másnap este jön, ez a legnagyobb emberi érzékképesség, ez szinte a legnagyobb titkokat is kiadó, eláruló egy vagy két óra. Ehhez nincs közvetlen köze az alkoholemberzésnek, a márnak, ez az idegeknek perverz bűvész-mutatványa, amiből csak a kikiáltó harsány szava hiányzik: köszönjük kedves gazdánk, hogy ilyen édes kínokat szerezte nekünk . . . Ez órákban szoktam én érezni azt, hogy az élet nem rejtély, nem csoda, nem titok, gyerekesen egyszerű. Az élet néznivaló és éreznivaló, mindenben benne van a szépség és a béke, s mindenfölött vagyunk mi, akik ezt érezni tudjuk, képesek vagyunk. Ilyenkor teremtő kedve van az embernek s Csokonainak, Balassa után az első magyar poétának s okvetlenül jelgős modern magyarnak és magyar intellektuálisnak, ilyenkor születhettek azok a versei (hétász, nem is hét, szűk esztendőjében a magyar nyelvnek), melyeket az ember szeretne ma is ellopni.

<sup>44</sup> L. a<sup>15</sup> jegyzetét.

<sup>45</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Én mámor-fejedelem*. Ny. 1909. Uo.

<sup>46</sup> KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Az írástudók árulása (Különvélemény Ady Endréről)*. Toll 1929. VI. 14. Ua. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: *Kortársak I.* Sajtó alá rendezte ILLYÉS GYULA). 31.

<sup>47</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Adyról*. Ny. 1923. Uo.

<sup>48</sup> MÓRICZ VIRÁG: *Apám regénye*. 1954. 440.

kritikájában megírta, hogy itt egy Ady—Móricz illúzió jelenik meg. Ez így van. Én magamat sohasem tartottam Ady jelentőségűnek. Hiányzik belőlem a vátesz, ami Adyban megvolt.”

\*

Elképzelhető, ilyen érzelmi előzmények után milyen boldog visszahangot verhetett Móriczban Adynak a *Nyugatban* megjelent kritikája a *Hét krajcár* kötetről.<sup>49</sup> „Aztán ő is megolvasott, és írt és összegegetett s nagyra gyűjtött” — írja az 1923-as cikkben.<sup>50</sup> A kritika megjelenése után 1909. szeptember 21-én levélben válaszol Adynak:<sup>51</sup>

„Mikor a cikkedet olvastam, nagy, nagyerejű hangulat fogott el. Dythirambot írtam neked. Nem küldtem el, mert nem tudom, mely világokban hord a szél. S azt gondoltam, ha majd találkozunk, az első alkalommal, íme elmúlt. Nem vagyunk szájhősök, némán s közönyös szívvel múlt el. De én nem akarom, hogy Te meg ne tudd, milyen hatást tett rám megértő rokonlelked ereje. Hát tudd meg Bandim, ha ezredegik élnék, sem felejténém, s ha az Isten segít, megpróbálok tovább faragni azt a köszirt bálványt, akit gyalázva imádunk, imádvá gyalázunk: a fajtánk sárarany belsejű, agyagot mutató, kemény sziklaválóságát.”

Ady az elsők között üdvözölte Móricz első novelláskötetét. Maga az elismerő gesztus nem volt éppen feltűnő jelenség: a *Hét krajcárt* szinte osztatlan lelkesedéssel fogadta az *Új Időktől* a *Nyugatig*, az *Élettől* a *Huszedik Századig*. Ady előtt már Schöpflin, Farkas Pál és Kosztolányi nyilatkozott a kötetéről, mindhárman a teljes elismerés hangján.<sup>52</sup>

De Ady írása nem pusztán könyvkritika. Felelet is Móricz felajánlott szövetségére, testvériségre: „ez a mi fajtánk, újra itt van egy ragyogó, kis ember belőle, tehát minket akar a jövő, s reánk van szüksége”.<sup>53</sup> Ady elfogadja Móricz testvéri jobbját és a közös származás, a fajtabeli rokonság, a hétszilvafás közös múlt gondolatát is, de egyben kibontja, kifejti, tájhoz-kötöttebbé és történelmibbé teszi ezt a fogalmat és olyan következtetéseket von le, amelyeknek csíráját sem lehet megtalálni Móricz cikkében.

„Ez a természete a mi fajtánknak: sok századév megsanyargatta, elfogadta Kálvin predestinációs tanát, de amíg a gerince s az ökle bírják, nem bízza ügyét a jó Istenre — írja Ady.<sup>54</sup> — Ilyen a mi fajtánk. Hogy micsoda fajta? Hajdu-szélen, Szabolcsban, Bihar-szélen, Beregben, Szatmárban, Ugocsaszélen, Szilágyszélen él. Itt nemesítettek egész falvakat egy jókedvű pillanatban felséges uraink vagy nagyságos fejedelmeink. Bocskor mellé itt kötötték a legtöbb nemesi kardot s a kis urak itt békültek bele a legnehezebben, hogy nagyurak is vannak. Itt volt víg aratása a javított vallásnak, mert e nem demokrata országnak e tájékan született meg a világ legkülönösebb demokráciája. Nagy familiák zuhanak itt le a hétszilvafás ezrek alacsony sorába, máról holnapra paraszt is felkerülhetett. . . . itt századokon keresztül majdnem folytonos, ritmusos, nagy volt a szociális fölcserélődés. S itt készült el legjobban a talaj a jövőre, az úri Magyarországot ma már nagyon fenyegető igazi nyugatias demokrácia. Ez a tájék Magyarország dagasztó teknője s ennek fajtájából, a mi fajtánkból s e vidékről kellett a megindult magyar intellektuális forradalomnak vitézeket kapnia. S ebből, a mi fajtánkból jött most megint íme egy Móricz Zsigmond, aki egyedül fölér egy forradalmi szabad csapattal.”

Móricz még a hétszilvafák alatt folyó emberélet megistenülését, költőre találását ünnepli a *Vér és arany* Adyjában, a már halottnak hitt, betemetett kisúri magyar világ újra való virág-baburulását, bár maga is kételkedve kérdezte kritikájában: „De hát istenem, honnan várjuk

<sup>49</sup> ADY ENDRE: Móricz Zsigmond (És egy kötet elbeszélés. A címe: 'Hét krajcár'). Ny. 1909. II. k. Ua. Kortársak Móricz Zsigmondról I. (Összeállította VARGHA KÁLMÁN). Bp. 1958. (Új Magyar Múzeum) 21.

<sup>50</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Adyról. Ny. 1923. Uo.

<sup>51</sup> Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Továbbiakban: OSZK)

<sup>52</sup> Vö. Kortársak Móricz Zsigmondról I. (Új Magyar Múzeum). Bp. 1958.

<sup>53</sup> L. a <sup>49</sup> jegyzetet.

<sup>54</sup> L. uo.

az újat? Hepehupás vén Szilágyból, hét szilvafa árnyékából? Még jöhet valami jó Galileából?'<sup>55</sup> Ady szemében ugyanez a réteg, a kisúri, a feltörő paraszt és a paraszttá vedlett lecsúszott úr fajtája az erőt jelenti, a visszaütni tudó akaratot, a magyarság eddig parlagon heverő, rejtett erőt, amely ki tudja még magának verekedni a demokráciát. „Meglelted a magyarságot — írja Móriczról<sup>56</sup> — melyről már azt kezdtük hinni, hogy nincs is. Hiszen itt vannak, akik a Kálvin istenéből bölcs, külön, magyar Istent csináltak, errefelé nem koronáz Ugocsa, ezen a tájon verődött össze Esze Tamás kuruc hada. Ez itt a magyar föld, az első foglalkóké, magyar, tehát véres, szomorú, fáradt, sivár, de harcos, de szép, de elpusztíthatatlan.”

Hogy Ady *Hét krajcár*-kritikája milyen mély hatást gyakorolt Móriczra, az nemcsak az Adyra emlékező későbbi elragadtatott hangú cikkekből és idézett leveléből derül ki. Egyik utolsó remekművén, az *Életem regénye* egész koncepcióján érződik a három évtizeddel korábbi Ady-cikk egyik alaptétele, jeléül annak, hogy Móricz mennyire magáévá tette Ady gondolatát. „Hét krajcár a büszke szegénységnek, a letaposott nemességnek olyan szimbóluma, mint Krisztus hét vérző sebe” — írta Ady<sup>57</sup> a kötet címadó novellájáról. Évtizedek múlva az *Életem regényében* Móricz is azt bizonyítja, hogy családjuk társadalmi feltörő erejének, a birtokot, rangot semmivé tevő váratlan anyagi tragédia volt az igazi indítéka. Az egész regényes önéletrajz egyik visszatérő eszméje, hogy az igazi forradalmárok nem a társadalom legalján élők-ből kerülnek ki, hanem azokból, akik valami tragédia következtében váratlanul kerültek legalulra. Móricz Zsigmond édesanyja szintén a büszke szegénység, a *letaposott nemesség* szép emberi jelképévé nőtt a regény lapjain.

E két könyvkritika összevetéséből nyilvánvalóvá válik, hogy mit jelenthetett Ady Móriczra. „Magam, küzdve a bennem ki nem tisztult eszmékkel és akaratokkal, velem, mint kézzel találkoztam, lendületének legmagasabb ívén s azonnal varázsa alá kerültem...” vallja Adyról 1924-ben.<sup>58</sup> Nem a *Hét krajcárt* ünneplő baráti gesztus válthatta ki Móriczban a legmélyebb nyomokat, hanem inkább a szellemi rokonságnak, a lelki rezonanciának ez a ritka példája és magas foka, ahogy Ady fogadja és befejezi, felkapja, tovább viszi és magasabb régiókba röpti ötleteit, gondolatait, eszméit, megérzéseit. „Oh hogy ragadott, mily ellenállhatatlanul magával — írja Móricz, négy évvel Ady halála után,<sup>59</sup> mint az örvény s én úsztam boldog sodrában.”

Ady lelkeshangú kritikáiban gyakran érződik némi alkalmi jelleg, pillanatnyi fellebbanás, túlfokozott elragadtatás egy-egy új író vagy új könyv bemutatásakor. Elismerő pátoaszát nem mindig igazolta az idő, és évek múltával bizonyára ő sem vállalta volna minden esetben az első felbuzdulás diktálta sorokat. A *Hét krajcár* kötet nyomán támadt lelkesedése viszont maradandó élménye volt, esztendőök múltán is Móricz maradt a mérték, hozzá méri a később felbukkanó tehetségeket. Nyolc év múlva, Barta Lajos elbeszéléskötetét üdvözölve arról ír, hogy Barta kötete olyan örömet szerzett neki, „mint Móricz Zsigmond óta Kaffka Margiton kívül senki-még”.<sup>60</sup>

\*

Csak a két kritika megjelenése után találkozunk végre formálisan is, nemcsak „véletlenül”. „S találkoztunk végre — írja Móricz.<sup>61</sup> — Nyárvégi est volt a Dunaparton. A Bristol

<sup>55</sup> Ny. 1909. Uo.

<sup>56</sup> L. a <sup>49</sup> jegyzetef.

<sup>57</sup> Uo.

<sup>58</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Endre. Ady Múzeum, I. k. (Szerkesztette DÓCZY JENŐ és FÖLDESSY GYULA). Bp. 1924. 9.

<sup>59</sup> Ny. 1923. Uo.

<sup>60</sup> ADY ENDRE: Barta Lajos könyve. Ny. 1917. VIII. 16. Ua. Vallomások és tanulmányok 1944. 223.

<sup>61</sup> Ny. 1923. Uo.

teraszán fogtunk kezét. Azt érzékeltetni nem lehet, azt a néma kézfogást, ahogy Ady két kézzel megfogta, szívére emelve kezedet, ahogy nagy dióbarna szemével, hálával és boldogsággal és szerelemmel beleolvadt . . . Egy király könyörgése volt az : fogadd királyodnak szívedbe be.”

\*

A *Nyugat* 1911. november 26-án matinét rendezett a Vígszínházban. A matinéről megjelent előzetes híradás azt közli, hogy Móriczról Ady Endre és Hatvany Lajos mondanak konferanszot.<sup>62</sup> Ady, a matiné idején beteg lévén, verset küldött, az azóta számtalanszor szavalt és idézett *Levél-jéle Móricz Zsigmondhoz* című költeményt, amelyet a matinén Csontos Gyula tolmácsolt.<sup>63</sup> Ady ünnepélyes, tempósan hőmpölygő, néhol kissé feszengően, néhol játékosan patetikus verse újabb megfogalmazása annak, hogy mi köti kettejüket össze, érzékeltetve a különbségeket is — „egy kis megszólással, egy kis irigységgel” — azokat a vonásokat és színeket, amelyekben a két egyéniség, a két természet nem egyezik. Móricz a lassan érő, a késve érkező, aki már a *Nyugat* zászlóbontása után zárkózott fel Adyék seregéhez :

Boldog Móricz Zsigmond, ki nem korán kezdted,  
Aszura fog érni minden szép gerezeded,  
Rajtad már nem ülhet rohadt, magyar átok :  
Ez okos elkésés : ez a magyarságod.

De ami különbség, ami nem egyező vonás, az éppen igazolása is Adyék útjának : „*Nyugat* csapatjának keleti zászlója, Mi nagy csatázásunk nagy igazolója”. Mert ami Adyék-nál, a *Nyugat*nak program, cél, nagy akarás, forradalmi előrohánás, „avangárdizmus”, azt Móricz az *élettel* köti össze :

Szóval : az Életet, mely tőlünk messze tűnt,  
Édes Móricz Zsigánk, te hoztad volt vissza,

A költő próféciái a prózáiró teremtette alakokban öltének testet :

Hisz én is kimondtam néhány magyar-újat,  
De mesekirályfik táltosai fújnak,  
Ördög hordjon el már minden bolond verset :  
Életet kívánunk, valószínűt, nyerset  
S amit meg nem adhat rímek ezer hadja,  
Mi új Ludas Matyink többször visszaadja.

Ady és Móricz barátságának, összetartozásának éppen az az élmény lehetett az alapja, hogy mindkettő önmaga útjának igazolását érezhette a másik szerepében. Szó volt már arról, hogy Móricz számára kezdetben ez volt Ady pályájának jelentése : a hétszilvafás kismemesség, ahonnan ő is eredeztette magát, képes még az újabb virágzásra, megújulásra. Ady szemében Móricz a saját fajtájából, múltjából jövő szövetségest jelentette, valamj összekötő kapcsot és jogfolytonosságot a félpasztyi, félnemesi rétegek hamu alatt parázsló forradalmiságával : „Ma benned sarjadnak az ős magyar tövek” — mondja a versben Móriczról. A közös társadalmi, fajtabeli, felekezeti gyökerek nem valami atyafiságos érzést tudatosítottak bennük elsősorban, hanem a magyar progresszióval való szövetségükben erősítette meg mindkettőt. „Ettünk együtt és ittunk együtt — emlékezik Móricz barátságukról 1923-ban.<sup>64</sup> — Marakodtunk is, veszekedtünk is : elveken soha, eszméken soha.”

<sup>62</sup> Ny. 1911. XI. 1.

<sup>63</sup> Ny. 1911. XII. 1.

<sup>64</sup> Ny. 1923. Uo.

Az elvi dolgokban való együttérzés és véleményegyezés Ady és Móricz esetében két, egymástól meglehetősen különböző emberi természetet kapcsolt össze. „A szerelemhez hasonlított legjobban a barátságuk — írja Móricz és Ady kapcsolatáról Móricz Virág.<sup>65</sup> — Senki annyi változtatban meg nem jelent a feleségén kívül a regényeiben, mint Ady. A nagy hódítók, a hulló csillagok, a nagy ivó, nagy szerető férfiak, mind az ő figurája körül táncolnak. Olt-hatatlanul szomjazta, itta az embert, gondolatait, verseit, bűneit, csodáit. Nem volt nap életében, hogy ne beszélt volna róla, de biztosan, hogy ne gondolt volna rá . . . de azért mindig volt benne egy kis hátsó gondolat is Adyval szemben.” A híres *Levél-jéle Móricz Zsigmondhoz* is mindig felingerelte. „Ez a vers, amennyi örömet, annyi dühöt keltett benne — írja Móricz Virág.<sup>66</sup> — Nem lehet azt olyan könnyen megfejteni, mely sorait szerette, s melyek fájtak . . . de ha a jelenlétben szavalták, pódiumon, előadáson, menekült, mert a hideg lelte tőle.” „Az egész életberendezésük végtelenül különbözött.”<sup>67</sup> A Léda-ügy is zavaró pont volt barátságukban. Móricz „a polgári ember, a szigorú családi életet élő ember ijedelmével” nézte Ady és Léda viszonyát. Nem is látta soha Lédát, csak az arcképét, már Ady halála után, véletlenül.

Arany és Petőfi barátságában a kölcsönös rajongás és megbecsülés mindkét költőt visszatartotta attól, hogy papírra vessék a két egyéniség egymástól elváló, egymásnak idegen vonásait. De Ady és Móricz huszadik századi emberek voltak, mindketten megmérgezve már az emberi lélek elemzésének szenvedélyétől. Ők már érezték és tudták, hogy sok különbség van természetükben. Mindkét pontból, Ady és Móricz irányából is történtek kísérletek arra, hogy ezt a problémát, a kettejük összetartozását színező és árnyaló ellentétek okait megtalálják és feloldják. Móricz Adyra emlékező írásaiban ezeket a kis zavaró motívumokat sem hallgatja el, ezeknél is elidőzik. Személyes megismerkedésük után Móricz többször is keresi az alkalmat, hogy családjához elvigye Adyt. Felment egyszer érte, délelőtt fél tizenkettőkor a Meteor szállóba. Még az ágyban találta Adyt, három-négy söröspalack állt üresen az ágya előtt és Ady a beszélgetés közben tovább sörözött. „Nem hívtam meg — írja Móricz<sup>68</sup> — így nem lehetett megmutatni. Úgy megijedtem, hogy mikor elmentem tőle, mély bánatban és rémületben mentem, mentem, s azt hittem, vége ennek a szegénynek . . . Nem is képzeltem, hogy szó szerint igazat írtam, mikor a versei alapján azt írtam róla, hogy elissa előlünk a borunkat. Délelőtt féltizenkettőkor.” Hónapok múlva újra megkereste a Három hollóban. „. . . Ketten vagy hárman voltak mellette, újságírók, nem ismertem őket. Ott ült az asztalfőn, mint mámor-fejedelem s azzal mulatta magát, hogy sorra mindenkit kivégzett. Újra az a fájdalom lepett meg, mint legutóbb.”<sup>69</sup> Végre az első látogatásra is sor kerül. „A vizit fényesen sikerült . . . Bandi elmondhatatlan kedves volt. Senkit nem ismertem, aki nőekkel annyira a saját nyelvükön tudott volna beszélni . . . Nagyon kedves volt az egész nap, otthon volt, nem is tudott elmenni, este 9-kor érte jött a titkára, úgy hancúrozott a gyerekekkel a díványon, az édesanyjáról beszélt, Lajos öccse házasságáról, pajkos gyermekemlékekről, meleg boldog családi kör — s másnap az összes ismerősöknek elmondta, hogy a borjúszelet olyan kemény volt, hogy az ő fogai . . .”<sup>70</sup> Érdekes, sokatmondó jelenetet őriz meg Móricz Virág könyve már az Ady halála utáni időkől.<sup>71</sup> „Ady szép, romantikus jelenség volt. De egyszer, egy Rippl-Rónai kiállításon, már nagy lány voltam s Ady régen halott, apám soká állt egy Ady portré előtt. Nem a híres, az ünnepelt arckép volt, de egy furcsa, mámoros, zilált, kidülledt szemű, szétfolyó arcú kaján.

<sup>65</sup> MÓRICZ VIRÁG: Apám regénye. 1954. 113.

<sup>66</sup> MÓRICZ VIRÁG i. m. 114.

<sup>67</sup> Uo.

<sup>68</sup> Uo. 111.

<sup>69</sup> Idézi MÓRICZ VIRÁG i. m. 112.

<sup>70</sup> Uo. 113.

<sup>71</sup> Uo. 115.

— Ez azt — mondta s felrántotta a szemöldökét. — Ilyen volt, mikor ivott, mikor eleresztette magát. Haj, hogy haragudott ezért a képernt! Szét akarta tépni. Pedig igaz.”

Az ilyenfajta anekdoták, kölcsönös megszólások, ártatlan rosszmájúságok igazi okait elsősorban a két természet végtelenül különböző voltában kell keresnünk. Ők maguk is céloznak erre. Ahogy Móricz Adyban a mámorfejedelmet csodálja, Ady benne éppúgy „megszólja” az egészség és a józanság non plus ultráját. „Egy betegsége van, az, hogy túl egészséges” — gúnyolódik Ady Móriczon.<sup>72</sup> Ha Móricz puritánsága a Léda-ügy miatt zsörtölődik Adyval („... ha én egy nőt szeretek, azt elveszem és bezárom az életem várába s percét sem hagyom másnak...”),<sup>73</sup> az úgy vág vissza, hogy Móricz is belesápadhat:

„Rámvillant a szem — írja Móricz<sup>74</sup> — nyitva maradt a szája s ahogy szokott, hang nélkül kicsit hebetelt, akkor azt mondta:

— Te komisz Arany János, te is kamatra adod ki a pénzed? Nem örültem meg...

S fojtva sokáig huncutul röhögött...”

Ha meg is szólják egymást, kölcsönösen vonzódnak is a másik természetében felfedezett idegen vonásokhoz. Móricz — idéztük már — élete elfojtott vágyait látja továbbélni Adyban, féltékeny örömmel csodálja benne a költőt (azt is megvallja, hogy Ady verseinek hatására mondott le arról, hogy költő legyen), a politikai váteszt, a mindenütt biztos győzelemre induló hódító jelenséget. A házasságba zárt, szigorúan monogám, de nagy erotikus lázakkal gyötrődő férfi méltán irigyelhetette Adytól a szerelem „halálos-víg tornáit” is.

De Móricz végtelen józansága éppígy irigyelni való tulajdonság Ady szemében. Így idézi Móricz alakját a *Nyugat* lapjain, a *Levelek madame Préterité-höz* című, lírai hangulatú prózai önvallomásában, 1913-ban: „Van nekem egy csodálatos erejű, arató delek tikkadt fénypompájában játszó, nagyon-magyar, nagyon kedves író barátom.”<sup>75</sup> A két karakter ellentétes vonásainak hangsúlyozásával közelíti meg a modellt, ragadja meg az egyéniség lényegét. „Százszor sírok irigykedvén és naponként Madame, ha arra a viszonyra gondolok, melyet ez az én barátom az Élettel folytat, és magunkra — folytatja Ady.<sup>76</sup> — Mi azt hittük, hogy az életet élni kell s az Élet olyan kikerülhetetlen, mint a halál: át kell adnunk Neki erőnket, hogy a Halál késznek találjon. De ez az én barátom életeteket, történeteket lát és mond s lelkének méhe egy mesebeli hirtelenségű és gyakoriságú terheesség. Nem fogyasztja magát mással, mint az írással, s ha vágyai fojtogatják, sírva vigad az íróasztalnál, az ő kikapzalt magamagával... Ő és ír: itatja fenéig a poharat, csókkal iszapoztatja a nőket, vétókat mondat a mai rend ellen, de mindig csak regény- vagy novellahősei által.” De a két, egymástól annyira elütő természet éppen a véletlenségben találkozik, mert a barát józansága is rajongó túlzás már, önkívület, nem-akart mámor: „Ez a legjózanabb magyar a földön, holott ez neki fáj, valaki, akit a saját írásága, talán becsvágya a Józanság paroxizmusába sodort, de aki ki bírja ezt is.”<sup>77</sup>

\*

Ady *Ki látott engem?* c. verseskötetét szintén Móricz mutatja be a *Nyugat*-ban, 1914-ben.<sup>78</sup> Ez az írás még kevésbé könyvkritika vagy könyvismertetés, mint a *Vér és arany* üdvözlő cikk volt. Irodalmi esszének sem igen lehetne nevezni. Itt még nyilvánvalóbb, hogy Móriczot Adyhoz nem az egyes versek élménye köti. Az elsőnek megismert *A Hortobágy poétáján* kívül egyetlen Ady-vers különösebb varázsáról sem tesz említést. Mohó figyelmét, lázas érdeklődé-

<sup>72</sup> Uo. 111.

<sup>73</sup> Uo. 114.

<sup>74</sup> Uo.

<sup>75</sup> ADY ENDRE: *Levelek Madame Préterité-höz* II. Ny. 1913. III. 1. Ua. Vallomások és tanulmányok 1944. 123.

<sup>76</sup> Uo.

<sup>77</sup> Uo.

<sup>78</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Ady Endre: Ki látott engem?* Ny. 1914. I. k. Ua. MZSVit.

sét Ady egész *magatartása*, küldetése köti le, a költő szerepének emberi-írói-politikai jelentése. Ebben a cikkben is ezt a jelentést akarja megfejteni. Még az első Ady-cikkében írta Móricz, hogy „a munka nagy, nagy áldásos kincstermése hiányzik” Ady életéből, „az a pozitív haszon, amely az emberiségnek a semmiből ingyen hoz megbecsülhetetlen, örömadó ajándékot.” De Ady a munka helyett más, nagybecsű ajándékot ad azzal, hogy „ő egymaga megy tönkre attól a sok méregtől, ami a nemzet lelkéből gyűlt belé”, és örök igaz hangot ad keserű, csüggedt, mámoros érzéseinknek, „elsírja a mi bánatunkat”, „elátkozsa helyettünk a világot”.<sup>79</sup>

A *Ki látott engem?* alkalmából írt Móricz-cikk ugyanezt a gondolatcsírát bontja tovább. Újabb megfogalmazásban az első cikk egyik alaptétele — Adynak a hétszilvafás nemességéből való eredeztetése — itt is kiindulópont, ezzel a két mondattal kezdődik a cikk: „Az ősi magyarságnak két típusa van: a kardos magyar és a kapás magyar. Ady Endre a kardos magyarok közül való.”<sup>80</sup> Móricz a cikkben kifejtett, meglehetősen leegyszerűsített, vázlatos és játékos, sőt szkeptikus-irónikus humortól sem ment társadalomtörténeti hipotézisében ugyanis kétféle magyart különböztet meg: a kardos magyart és a kapás magyart. A magyar történelemben a jobbágyfelszabadítás törvényéig két nagy szimbólumot lát: a Kardot és a Kapát. Ez az újabb írás már nem a fel-feltörő érzések rapszódikus tűzijátéka, mint a *Vér és arany*-ról szóló cikk volt, hanem határozott vonalú, világos gondolatmenetű okfejtés. Eszerint: a kardos magyar az igazi ő, a magyar történelemben a világ teremtése óta kardból élő úr. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás után „szétomlottak a sövények, s egyszerre kitűnt, hogy ugyanaz a vér kering a kapásban is, ami benne: dologtalan, nemes úri vér”. „S egyszerre csak kicsúszott a kardos magyar talpa alól az utolsó ingyen kapa is. Sőt a magyar Kapa alól büntetésül, hogy úri magyarrá lett, gonoszul, alattomosan kihúzza magát a Föld...” „Csak most a teljes talankszobomláskor kezd rájönni a magyar, hogy itt óriási elintézetlen dolgok vannak a földön... Ennek a csodálatos, átalakuló, forró, poshadó, mai magyar világnak a költője Ady Endre, a kardos magyarok ivadéka.”<sup>81</sup>

Móricz már az öt évvel korábbi Ady-cikkében is megérez valamit Ady és a korabeli magyar társadalom kapcsolatából, költő-próféta voltából, amikor arról ír, hogy Ady a maga szívébe, lelkébe, fejébe szed minden keserűséget, csüggedést, mámort, „hogy örök igaz hangot adhasson érzéseinknek”. A második cikkben, a *Ki látott engem?* kritikájában továbbfejleszti azt a gondolatot, hogy Ady költészete kora társadalmának valóságában és közvetve a magyar történelmi múltban gyökerezik. „Aki ezt a költőt meg akarja érteni — írja —, annak benn kell élnie nemcsak egy embernek Életberkében, hanem ennek a magyar fajnak évezredes dzsungelében.” Most már nem egyszerűsíti Ady gazdagságát egyetlen gesztusra, a *mámorfejedelem* pózára, éppen a költő sokrétűségében fedezi fel a korát kifejező erejét. „Ennek a világnak a költője Ady. Azért kellett neki annyira ezer rétegű léleknek, millió csírás, bacillus-melegágyas Valakinek lennie. Azért hozta ő magban az egész Múltat s bizonyosan az egész magyar jövőt.” Itt kapcsolja először Adyt a magyar líra múltjához is, arról ír, hogy ott van benne Balassi Bálint „úri pompájával, dalia hetykeségével, gyermekded jólelkével, leventés sustorgós cédaságú ízével”, „Csokonai ezernyi új hangváltása, a magyar ég alatt jajgató Élet lihegése, a soha nem kutatott semmiből új kincseket bányászó drága szerencsés Találása”, „Arany orgonáló lélekmuzsikája, örök mélységek fölött mérdőnnal álló istenes megdöbbenése”.

A jövővel meg az köti össze Adyt — Móricz szerint —, hogy ő tudatosította magában a *jelent*, ahol „minden össze-vissza van nőve, egymásba kavarodva-csavarodva, napfényálló bürübe csökönyödve, ... ahol a vadhajtások szíjják el az életet a termőrügyek elől”. Móricz Ady költészetének küldetését abban látja kiteljesedni, hogy „Ady az első, aki az átérés *egész munkáját* vállalta. A legherkulesibb munkát, mely után most már akármi jöhet.”

<sup>79</sup> Ny. 1909. Uo.

<sup>80</sup> Ny. 1914 Uo. (I. a <sup>78</sup> jegyzetet).

<sup>81</sup> Uo.

Ebben a cikkben hívja fel először Adyra az ifjúság figyelmét is Móricz, ami később a költő halála után gyakran ismétlődő gesztusa lesz. „Olvassátok csak, olvassátok és szíjjátok tele magatokat az igével, fiatal magyarok. Szikrázzon csak bennetek is a lélek hisztériája, amely fulladásig dagad a mellemben, valahányszor sokat olvasom az Ady-sorokat. Ma még hisztéria, mert még le van bilincselve minden idegünk: bennetek már Munka lehet belőle.” Itt már alig idéz néhány Ady-sort, címszerint is csak a kötetnyitót verset említi. A részletek és az esztétikum itt már végképp nem foglalkoztatják. Sőt, ebben az írásában Ady emberi figuráját sem idézi fel. A cikk írása azt a pillanatot rögzíti, amikor Móricz Ady-élménye átlényegül, Ady költészete új jelentést kap Móricz szemléletében, az eddiginél morálisabb, pedagógikusabb és politikusabb értelmet: „Én hiszek benne, bízom benne, hitet teszek rá — írja Móricz —, hogy a kardos és a kapás magyar jövője: a munkás magyar. Ady Endre már az.” Ady nemesi származása, a kardos magyarokból való eredete itt már csak színező-elem Móricz vázlatában, de még ekkor sem elhanyagolható árnyalat. Ady „kardos magyar” származásának ismételt hangoztatása kimondatlanul is azt húzza alá a cikkben, hogy Adynak eredete révén is *joga van* az új eszmék munkálására, mert erre jogosítja az „új ezredéves magyar életre építő prófétás, mózesi magyarsága”.<sup>82</sup>

\*

Ady és Móricz elvi szövetsége még Ady életében két ízben nyílt polémikus megnyilatkozásban is dokumentálódott. 1913-ban Ady szólal meg, amikor Móricz Tóth Imrértől, a Nemzeti Színház igazgatójától visszakapja Csokonairól szóló színdarabját.<sup>83</sup>

Két év múlva Móricz védelmezi Adyt. Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlapban* Ady egyik magánleveléből a költő engedélye nélkül közli a Gyóni Géza költészetére vonatkozó kicsinylő megjegyzéseit, hangulatot akarván teremteni ezzel Ady ellen. A mindenkori sajtóetikába ütköző cselekedetet Móricz Adyhoz intézett nyílt levelében bélyegzi meg a *Világ* hasábjain,<sup>84</sup> és Ady gondolatait visszhangzó sorokban tesz vallomást a költővel közös irodalmi elveiről: „Nálunk az érzés: az élet. A látás, a gondolat, a kimondás: a Lét. *Mi nem azért jöttünk, hogy éljünk, hanem hogy hallassuk az élet hangjait.*”<sup>85</sup> Három nap múlva Ady válaszal szintén a *Világban* Móricz nyílt levelére:<sup>86</sup> „Most már azért is egész magyarságunkkal s erőnkkel meg fogjuk s életben fogjuk magunkat tartani. Amit a Rákosiak elrontottak, megpróbáljuk majd megjavítani s még ő rossz emlékeiket is elásni.” Móricz Ady melletti kiállása nemcsak a nyilvánosságnak szóló megnyilatkozás volt. Rákosi Jenőék támadása idején magánlevelben is kifejezi együttérzését: „Édes Bandim — írja 1915. XI. 18-án kelte levelében<sup>87</sup> — ne haragudj. Akik téged bántanak, azokat elfújja a szél: a te igéid bővek, zengők, nagyok és aere perennii.”

\*

A *Levelek Madame Préterité-höz* című fiktív levélsorozat egyik későbbi folytatásában, 1915-ben egy bekezdést ismét Móriczhoz szentel Ady.<sup>88</sup> Itt már Móriczhoz írt verse egyik sorának idézésével kulcsot is ad a meg nem nevezett barát alakjához. Így kezdi: „Jött hozzám az én barátaim közül az erős, akinek az ereje szép és magyar s ugyancsak tegnap vígasztaló erő

<sup>82</sup> Uo.

<sup>83</sup> ADY ENDRE: Móricz Zsigmond és a Nemzeti Színház. *Világ* 1913. XI. 9. 265. sz.

<sup>84</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Levél Ady Endréhez. *Világ* 1915. X. 15. 287. sz. Vö. FENYŐ MIKSA. Ny. 1915 II. k.

<sup>85</sup> Uo.

<sup>86</sup> ADY ENDRE: Távol a csatatérről, III. Levél Móricz Zsigmondhoz. *Világ* 1915. X. 17.

<sup>87</sup> OSZK

<sup>88</sup> ADY ENDRE: *Levelek Madame Préterité-höz*. Ny. 1915. III. 1. Ua.: Vallomások és tanulmányok. 1944. 127.

is volt. Szeretett, nagy, mondókás emberem, akiről ilyesmit írtam valaha, nem emlékszem pontosan: Nyugat csapátának keleti zászlója. Szomorúan, hallgatagon ültünk egymással szemben, lecsüggedtünk a legmagasabb, legbűszkébb zászlók is s azután hirtelen egyszerre mosolyogtunk. Szavakkal nem tudtuk vigasztalni egymást, kigyötörtünk szeretettel egymás számára egy vigasztalni akaró, hazug mosolyt." A cikk keltezése: 1915. március 1 — a világháború, a meddő, nyomasztó várakozások ideje. A háborútól és a gyilkolásért lelkesedő cinikusoktól való iszonyodás érződik ebben a kis prózában írt strófában éppúgy, mint azokban a versekben, amelyeknek szomszédságában ez a glossza megszületett. Az *eltévedt lovás*, *A halottak élen*, *A mesebeli János*, *a Bóbiskolván lehajtott kardomon*, az *Intés szegény legényeknek*, *Intés az őrzőkhöz* próféciáival rokon gondolatokat fogalmaz meg itt Ady, megerősítve Móricz-cal való régi szövetségét, akit nem sodort el *a zagyva éjjel*, aki a hitehagyások idején sem lett hűtlen közös múltjukhoz.

„Megdöbentünk s visszakeresedett az arcunk, — folytatja Ady<sup>89</sup> — bizonyosan mind a ketten arra gondoltunk, be jó lett volna többet megtartani ama Kálvin hitéből, kinek vallásához számítanak bennünket. De írni, lehetne-e írni, ha a hatalmas Jeremiás akarna újraélni bennünk, akkor is, lehetne-e írni? Kinizsi Pál őt ellenség hulláival agyar-fogain táncolta a táncát, mint ifjaink okulására minden tanulságos könyvben megolvasható. Hát tudnánk-e mi olyan próféták vagy szörnnyetek lenni, hogy testvéreink hullájával táncoljunk, hullatestvéreink testvérei előtt, akik nekünk is testvéreink? Até vagy hogy is nevezte a görög-római mithológia, a kéjgyilkos Harag, szabadon bocsátotta minden seregeit. Most ő az Úr s boldog lehet az ember, ha őt szolgálhatja s mi is békületebbek, bölcsebbek s talán már holnap halottak is lehetnők, ha őt szolgálni tudnók. Dehogy is sért engem a pompás cinikusok, illeszkedők nagy fordulása, szinte lendületes kürtölése, hazudozása, melytől önmagukat sem tudják egészen megkímélni? Hát van-e teremtenivalóbb, szükségesebb emberfajta az övéknél, mikor túl kell harsogni minden kétséget, mert most már a kétség bűn volna? Olyan kellők ők, amilyen kelletlenek mi néhányan, megátkozottak és némák, aludt, nehéz vérfagydarabok a vígan csörgedező vérfolyóban.”

\*

Móricz egész emberi-írói magatartásának Ady halála és egyben a forradalmak bukása után egyik legerőteljesebb vonása: *hűség Adyhoz*. Több fontos kérdésben változott vagy új árnyalatokat nyert állásfoglalása, véleménye, de az Adyhoz való hűségben megmaradt élete végéig, mind érzelmi, mind elvi vonatkozásban. Nemcsak hogy nem tagadta meg soha Adyt, de nem is távolodott el tőle egy pillanatra sem.

Adyhoz való hűségének egyik első megnyilatkozása még Ady életéből való, a beteg költő utolsó hónapjaiból. Már a polgári forradalom győzelme után, 1918 decemberében a Kisfaludy Társaságba akarják Móriczot beválasztani. Móricz az Adyt ért sérelmekre hivatkozva, és a költő mellett vallomást téve hártja el a Társaság felkérését, a következő választ levelet küldve Sebestyén Gyula néprajztudósna<sup>90</sup>: „Kedves bátyám, leveled nagy megtiszteltetés rám. Nincs semmi okom rá, hogy ellene védekezzem, csak egyetlen passzusa: úgy látszik, Ady Endrével szembe állítatom. Én Ady ellen semmiféle tagságot el nem fogadok, mert meggyőződésem, hogy ő az egyetlen zseni Petőfi óta, s ő éppen e mai időknek láng-lelkű prófétája. Én kíméletlen és lelkiismerettel eltöltött kétségbeesett vádlója voltam az elmúlt időknek, de aki meglátta és kijelölte az új utat, az Ady.” A levél utolsó mondatában arra az egymást kiegészítő szerepre is rámutat, ami közös ügyükben megkülönböztette (de szét sohasem választotta) őket egymástól: ő inkább a múlt tagadója, Ady meg már a holnap útjait is meglátta.

A forradalmak hónapjaiból Móricznak több, Adyval kapcsolatos megnyilatkozása ismeretes, mindegyik már Ady halála után íródott. Az elsőnek *Ady Endre a ravatalon* a

<sup>89</sup> Uo.

<sup>90</sup> MÓRICZ VIRÁG i. m. 184. A levél keltezése: 1918. XII. 19.

címe.<sup>91</sup> Prózában írt költemény, kis rövid bekezdésekben mondja el benne az Ady ravatalánál támadt gondolatait, érzéseit, látomásait. Miközben a szobrászművész, Csorba Géza Ady halotti maszkján dolgozik, Móricz tolla már a halhatatlanná merevülő Ady-arc vonásait kutatja és mintázza. Az egész írás azt hirdeti, hogy a halál pillanatában új jelentést nyert Ady arca, a halál már halhatatlan vonásokat rajzolt rá: „*Hatalmasabb, mint életében volt.*”<sup>92</sup>

Néhány nap múlva ő mond gyászbeszédet a felravatalozott költő felett a Nemzeti Múzeumban.<sup>93</sup> A forradalom költőjét búcsúztatja Adyban: „az átalakult világszemlélet szellemi vezére fekszik ravatalon; megilleti őt a lelkeknek minden hódolata, tömjéne és aranya.” De továbbgyűrűznek a gyászbeszédben Móricz első Ady-cikkének a gondolatai is: „Ember testvérünk fekszik itt, akinek egész élete abban telt el, hogy ő sírta el a mi bánatunkat, ő átkozta el a mi átkainkat. Ő szerette helyettünk az emberiséget és ő szenvedett értünk az emberektől. Ő szívta fel a mi borunk mérget s ő fizette le értünk a nyomorúság adóját.” Itt villan fel először, a gyászbeszéd szövegében Móricz egyik legszebb és többször visszatérő Ady-szimbóluma, a *diadalmas fiatal isten*, ebben a jelképben forr majd össze Móricz írásaiban Ady Endre és Báthory Gábor alakja is. „Ady Endre, mint egy fiatal isten szállt ki a magasba s az egéig dobta az új igazságok lángoló ígét. A lelkekben siket és vak ködök gomolyogtak: az Ady Endre lelkében már tisztán égett a felszabadulás örök fénye.”<sup>94</sup>

Nyomban Ady halála után megindul a mozgalom: Szobrot Ady Endrének!<sup>95</sup> A sajtó 1919. március elsején közli Móricz felhívását az Ady-szobor ügyében. Ebben már nyilvánosan is kimondja, hogy Ady volt „Petőfi óta a legnagyobb magyar lírikus”. Azt is ebben a rövid felhívásban fogalmazza meg, hogy miért volt Ady a magyar forradalom költője. Forradalmi költő voltát nemcsak Ady politikai költészetéből magyarázza, hanem — maig ható érvénnyel — Ady költői magatartásának *egészéből* és fejlődésének útjából: „Nem azért forradalmi költő — írja<sup>96</sup> — mintha lázító verseket írt volna, amelyben a nép elé állott, s azt lázadásra és forradalomra tüzelte: hanem azért, mert költői fejlődése egy tiszta forradalmi fejlődés útját járta meg. Ahogy felszabadította magát az iskolai hatások alól, ahogy megteremtette a saját formanyelvét, a saját — egészen egyéni és eredeti — világszemléletét, úgy élte végig, ő az egyén, ennek a nemzetnek, ennek a népnek belső fejlődését. Megérezte és kidalolta a nagy néptömegekben egyre jobban az érettségig jutó rendkívüli energiákat. Tághangú, szabad kiömlést adott az emberi lelkekben izzó szabadságvágyának. Az egész általános és tiszta emberi szabadság költője volt. Az egyéni fölszabadulás, a személyes rabságból való följungás hangját hallatta.”

Móricz szövegéből nemcsak az derül ki, hogy a költő forradalmiságát a forradalmak hónapjaiban sem valami patétikus vagy elvont szerepben látja, hanem a lehető legmélyebb és legteljesebb megfogalmazását adja a *forradalmi költő* fogalmának, de az is nyilvánvaló, hogy itt és ekkor — a háborús összeomlás, a forradalom élménye és tapasztalatai, a költő váratlanul lezáródó életműve nyomán — jut el először Ady költészete történelmi és irodalomtörténeti jelentőségének teljes felismeréséhez és ilyen tömör meghatározásához. Ez a néhány sor jelzi a kristályosodási pontot. Móricz korábbi, Adyról szóló írásaiban felvillanó ötletei, gyakran a hosszadalmas fejtegetésekből nehezen kihámozható gondolatai és megérzései itt

<sup>91</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Endre a ravatalon (Költemény prózában). Ny. 1919. I. k. Ua.: MZSVit.

<sup>92</sup> Uo.

<sup>93</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Endre. Gyászbeszéd a Nemzeti Múzeumban. Pesti Hirlap 1919. 26. sz. Ua.: MZSVit.

<sup>94</sup> Uo.

<sup>95</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Szobrot Ady Endrének! (Felhívás). Magyarország 1919. 53. sz. Ua.: MÓRICZ ZSIGMOND: Új világot teremtsünk. (Gyűjtemény 1918—19-es írásaiból) Összeállította: DURKÓ MÁTYÁS. Bp. 1953. (Továbbiakban: MZSUvt).

<sup>96</sup> Uo.

kerülnek egymással összefüggésbe, itt tisztulnak le bonyolult és nem teljesen tisztázott kérdések, ezért fér bele Adyról való minden fontos mondanivalója egyetlen bekezdés keretei közé. A későbbi írásokban ugyanezt az Ady-képet bontja és gazdagítja majd tovább.

\*

Többen megrajzolták már az ellenforradalmi korszak első hónapjainak Móricz-képét, a leányfalui házba visszahúzó, magábaomló, beteg emberként sokat fekvő, nappal is nagyokat alvó Móricz Zsigmondot.<sup>97</sup> Az író letargiája olyanfokú ezekben a hónapokban, hogy magyarázatul nagyon kevés lenne az a néhány kínos incidens, ami ekkortájt éri, a letartóztatás, a többnapos fogvatartás, a Kisfaludy Társaságból való kizáratás. Sokkal döntőbb az a tény, hogy fölborulva, összeomlva kellett látnia mindazt, amiben egy évtizeden át hitt és amiért küzdött, harcolt. A *Sárranytól*, a *Fáklyán* és a *Szegény embereken* át egyenes út vezet az 1918-ban kitört forradalomban vállalt élénk publicisztikai működésig. Ha az ember végigolvassa a forradalmak idejéből származó újságcikkeit, a földosztást magyarázó és népszerűsítő írásait, tisztán látható, hogy a forradalom milyen felkészülten és készen találja Móriczot és együtt is halad az eseményekkel 1919 májusáig. Utolsó cikke a tanácsköztársaság idejéből 1919. május 11-én jelent meg *Ötszázötven magyar író címen a Pesti Hirlapban*,<sup>98</sup> az írók szakszervezetének megalakulása alkalmából. A cikk végső kicsengése a békés harmónia utáni nosztalgia: „A magyar írók e zászlóalja fantasztikusan masíroz át a lángokon és vértengereken, a béke, a béke, az emberiség szabad, boldog jövőjének kis katonái.” Ez a pillanat, amiről az ellenforradalom ötödik hónapjában írt versében, a *Misanthropban*<sup>99</sup> így vall:

-----  
S ők túlrohantak rajtam  
s már észre sem vettenek,  
s én fáklyámat begöngyölgetve,  
szomorú, vonultam ligetembe,  
bánatosan nézván a rohanók után.  
S leültem az ároknak partján,  
ültem és sírtam.  
-----

De amíg azonosulni tudott az események áradatával, addig részt vállalt a dolgok alakításában, az emberek tudatának tisztázásában:

-----  
Élén ragyogtam az embereknek  
és minden szabad volt nekem.  
Fáklya volt kezemben és mindenki  
látni akart annak a fényinél  
s toltak, toltak előre és előre  
és én magasra tartottam  
elől a sorban,  
  
hogyan világoljak nekik.  
-----

<sup>97</sup> Móricz Zsigmond életének ezt a periódusát legmegragadóbban MÓRICZ VIRÁG ábrázolja már idézett művében.

<sup>98</sup> Pesti Hirlap 1919. 111. sz. Ua. MZSUvt.

<sup>99</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Misanthrop* (Vers). A vers keltezése: „Leányfalu 1919 december”. Megjelent: Ny. 1925 I. k. Ua.: Móricz Zsigmond versei. (Összeállította: GELLÉRT OSZKÁR) Bp. 1958. (Továbbiakban: MZSV.) Vö. Gellért Oszkárnak a kötetben levő tanulmányával.

Egész addigi írói működésének természetes következménye, szükségszerű folytatása volt ez a *fáklya*-szerep, de amikor nem tudott már továbbmenni az eseményekkel, megállt, félrelépett az útból. A forradalmak idején is azt tette, azt vallotta, — sem többet, sem kevesebbet — amit meggyőződése diktált. Mindebből az is következik, hogy a forradalmak bukása után nem érzett indítkot semminemű meakulpázásra, inkább annak tragédiáját érezte át egész valójában, hogy a forradalom bukása azokat a törekvéseket, vágyakat, eredményeket is elmosta, amelyekért egy évtizeden át Adyval és a *Nyugat* gárdájával együtt ő is harcolt :

— — — — —  
S egyszerre csak visszaözlött  
az ár, messze mögöttem véresen feketén  
fekete véresen tajtékzott az ár :  
és korbácsosok jöttek, fejtelnek  
kutatták a zsilip felszaggatókat.  
— — — — —

Az ellenforradalom és a forradalmak előtti évtized merész akarásai, gáttörő szép idői 1919-től, 1920-tól kezdve glóriás fényt kapnak írásaiban :

Nincs semmi szomorítóbb,  
mint emlékezni régi szép időkre  
nyomorban . . .

— idézi a Babits-fordította Dante-sorokat egy kis glosszában,<sup>100</sup> a forradalmak bukása után megjelent egyik első cikkében, 1920 októberében, és e sorokon megakadva prózai kommentárt is fűz hozzájuk. „Ím ma a Purgatórium martjáról visszapillantva, szépnek és réginek, csírákkal teljesnek látom az idöket : a pokolnak ama napjait, mikor a jóságnak és a megértésnek, a szivek villámos összekapcsolódásának ígeit idéztük. Ím elmúltak a lehetőségek, feleltek a napok . . .” Ennek a már lezáródott korszaknak minden vajúadását, „zsilipfelszaggató” indulatát a maga amorf lávaömlésével kifejező *Fáklya*-regény 1921-es kiadásának utószavában is ezt írja : „Oh, hol van az a világ, amelyben e könyv még harcos tett volt. Hol van az a magyar világ, amelynek bajait, bűneit, nyomorát s jövőjét oly égő indulattal rázta. Hol van az a drága szép világ, amelynek levegőjét már annyira elviselhetetlennek éreztük volt . . . mindez már idillé szelidült, mint a hősök felett kivirított sir . . . ma már csak szeretettel, melázással, csak fájdalmas siratással emlékezhetünk rá. Arra a világra, melyben mellünkkel verve, tettünk vallást hibáinkról, bűneinkről, súlyos vétkeinkről s mikor a jövő útját a magunk erejéből hittük kikövetelhetni.”<sup>101</sup> Ebből a nézőpontból és érzelmi gócból születnek a 20-as években a *Nyugat* hősi korszakát idéző Móricz-írások, közülük az egyik legmegragadóbb, az 1923-as Osvát-évfordulóra írt megemlékezése.<sup>102</sup> És természetesen újabb és újabb írások futnak ki tolla alól éppen ezekben az években Adyról, aki a forradalmakkal záródó lázas-harcos időszaknak gyújtószikrája, meleget és tüzet adó erőforrása volt. 1920 februárjából való versében így idézi Ady emlékét :<sup>103</sup>

Oh én sötét kis élet bús gubóssa :  
hogy föl pattant lelkem érintéseden,  
hogy megnyíltak nekem új horizontok,  
hogy elvesztek mögöttem avult cicomák,  
hogy kiteljesedtem a Lét szépségiben,  
hogy föllobogtam a Tűz akarásiban,

<sup>100</sup> MÓRICZ ZSIGMOND : Dante vizei fölött. Ny. 1920 II. k. Ua. : MZSVit.

<sup>101</sup> MÓRICZ ZSIGMOND : A fáklya 3. kiadás Bp. 1921.

<sup>102</sup> MÓRICZ ZSIGMOND : Osvát Ernő, a *Nyugat* szerkesztője. Ny. 1923 I. k. Ua. : Osvát Ernő emlékkönyve. Bp. 1923. és MZSVit.

<sup>103</sup> MÓRICZ ZSIGMOND : Ady (Vers) Ny. 1920 I. k. Ua. : MZSV.

hogy lettem ember, emberek fölött,  
hogy lettem isten, istenek között,  
hogy nőttem végig, a Kosmos hatáiraiglan  
s maradtam kis ártatlan szűzi sejt . . .

Tág tüdővel hadd messzi kiáltom,  
zengjen a hangom, dördüljön a szóm  
a magyar pusztákon, a magyar szíveken  
hogy visszazengje a Kárpát  
és tovazúgja Ádria  
és minden élet itt :

hogy mi vagy nékem :  
magyarnak : embernek : sejtnek  
ó, főlshabadító, Főlshabadító!

Persze ez már nem csupán emlékezés, hanem Ady szellemének megidézése, az első biztos cél és program a céltalannak tetsző hónapokban. A patétikus versben fellobbanó eszme néhány hónap múlva már szervezeti formákban keresi megvalósulását. A sajtó 1921 novemberében<sup>104</sup> arról ad hírt, hogy baráti összejövetelen Ady-emlékbizottság alakulásáról és az Ady-Múzeum sorozat megindulásáról tanácskoztak. A megbeszélésen Móricz szolt a megjelentekhez az Ady-kultuszról.

„Úgy verődünk össze — mondta Móricz az újságcikk híradása szerint —, mint özönvíz után a szárazföldet kereső égimadarak Sion hegyormán. Amikor Ady utoljára megjelent köztünk, 1918 novemberében ez volt a szava : „Ebben a ránszakadt szabadságban és gyászban legjobb ha összegúbunk, magunk közé menekülünk, hogy átmentsük magunkat egy szebb korba.” Erre emlékezve, én azt mondom — folytatja Móricz —, hogy a mai világban, amely még mindig olyan szomorú, mint a forradalom volt, sőt még szomorúbb, mert annak túlzott, szinte doktriner idealizmusával szemben ma irányeshméket veszített életben tévelygünk : ma az volna a legjobb és legszebb, ha fel tudnánk újra emelni Ady Endre tündöklő egyéniségét az emberek előtt. Az emberek ma szégyellik a jóságot, a bölcsességet és az igazságot : talán Ady Endre ráeszméltetné őket.”

Ady emléke, műve, félbemaradt programja teremt újra kontaktust Móricz számára az élet valóságával és a jelennél. Míg a *Légy jó mindhalálig* írása közben a gyermekkor egyre mélyebb és fájdalmasabb tárnáiba ereszkedik, Ady vezeti vissza a Mához és a Holnaphoz, az élethez és az emberekhez. Az 1921. február elsején megjelent *A magyar ugar újra énekel* című, Adynak ajánlott versében<sup>105</sup> már arról vall, hogy elmúlt a *misanthrop* tetszhalott állapota. „Érzem már az olthatatlan vágyat a Holnap után” — ez a vers első sora, visszatérő gondolata meg ez : „Átmentem a halál igája alatt és élni akarok.”

\*

Aki 1920-ban Ady nevét tűzi zászlajára, az lépten-nyomon szembekerül a kor közéleti és irodalmi nagyságaival, de nemcsak a hivatalos pozíciók nagyrangú őreivel, hanem a korszak átlagemberének ízlésével, emberi-politikai-esztétikai ideáljaival. Felélednek és megszorodnak az Ady-ellenes támadások, Ady ellenzéke igazolva érzi magát 1919 után. A támadások mellett felemás megnyilatkozások is jelentkeznek, többnyire jóhiszemű, békülékeny, sőt megbocsátó gesztusok a tehetséges, beteg és korán elhunyt „bűnös” költő irányában. Móricz főként ezekre válaszol (a szélsőséges és együgyű támadások láthatóan kevésbé érintik), nem egyszer a felháborodó, megbotránkozó ember minden indulatával. Már 1920 elején megjelent *Ady* című versét így kezdi :

<sup>104</sup> Móricz Zsigmond Ady kultuszáról. Pesti Napló 1921. XI. 24.

<sup>105</sup> Móricz Zsigmond : *A magyar ugar újra énekel*. Ady Endrének a sírban. Ny. 1921. I. k. Ua. : MZSV.

Rettenetes elgondolni.  
Meghamisítják  
életed minden jelentését.

A kihullott karddal főbeverik  
a kard kovácsát.  
A visszahozott zászlót feltűzik  
a döngetett vár fokán.  
Nevedre, halott, ráműmiázzák  
stereotip frázisaikat.<sup>106</sup>

Az is érezhető ezekben a szenvedélyes írásokban, hogy most Ady helyett is feleletet kell adnia, mert a költő már nem vághat vissza gúnyos-csúfondáros glosszában, ahogy míg élt, mindig megfizetett támadóinak.

Első ízben Szeffü Gyula *Három nemzedék* című könyve váltott ki Móriczból heves tiltakozást Ady miatt.<sup>107</sup> Rövid, gúnyos cikkben támadja meg Szeffü művét, kevéssel a könyv megjelenése után, 1921. január 15-én a *Nyugatban*.<sup>108</sup> Szeffü könyvének utolsó fejezetében, *Két magyar sors a hanyatló korban* címen arcképvázlatot ad Ady Endréről és Tisza Istvánról, akik „mindketten a hanyatló kor szülöttei s ennél fogva törekvéseikben és tetteikben mindketten alávétvék a kor beteges befolyásainak”.<sup>109</sup> Szeffü fejtegetéseiben Tisza nyer igazolást Adyval szemben. „A különbség köztük nem egyéb — írja<sup>110</sup> —, minthogy a testileg-lelkileg gyöngye konstitúciójú költő már rég alámerült, menthetetlenül, az ingoványban, mikor a másik, az ércalak, még titáni erőfeszítések közt harcol a géniusztól elhagyott nemzettel s bukása nem lápvirág hervadása leendő, hanem égitetön villámtól ütött tölgynek völgybeomlása.” Azokban a szakaszokban viszont, ahol Adyról nem a Tiszával való összehasonlítás végletesen polarizált megfogalmazásában beszél, nem egy vonatkozásban megértést árul el Ady költészetével kapcsolatban, és idézeteiből az is látszik, hogy jól ismeri Ady líráját. Elismeri például, hogy míg Ady „elleneinek” magyarságát a nemzeti és állami illúziók határozzák meg, a költő gondolkodására a liberális korszak nemzeti formalizmusa hatástalan maradt. „Berzsenyi és Kőlcsey óta Ady az első magyar költő — írja Szeffü<sup>111</sup> —, kinek egész költészetét az határozza meg, hogy kora arculatján ’gyászos magyar hibákat’, foltokat lát és mélységes szomorúsággal nézi, ami körülötte végbemegy.” Azt is aláhúzza, hogy Ady „költészetében újra feltámadnak Széchenyi szólamai a nemzethalálról”,<sup>112</sup> és azt is észreveszi, hogy míg a költészetét ostorozó kortársai elsősorban illúzióhiánya miatt támadják Adyt, „a korszaknak öregjei, a Deákféle lelki tisztaságnak az új Budapest liberalizmusában utolsó képviselői”<sup>113</sup> nem állanak olyan távol a költőtől. Sőt azt is kimondja, hogy Adynak „nincs kortársa, ki oly világosan látná a magyarság faji tulajdonait.”<sup>114</sup> „Ez a faji háttér teszi oly megrendítővé rajzait a magyar parasztnak világháborúbeli szerepéről — írja a továbbiakban Szeffü<sup>115</sup> —, amikor ez a nagy gyermek, a muszáj Herkules, vezető osztályainktól tudatlanságban hagyva, a háború komplikált összefüggéseit észével fel sem érve, mégis megállotta helyét ősi becsülettel és vitézséggel . . . akaratlan Erkölc, kiműveletlen Erő, szolgaságra született Sámson, Ausztria

<sup>106</sup> L. a 103. jegyzetet.

<sup>107</sup> SZEFFÜ GYULA: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Bp. 1920.

<sup>108</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Három nemzedék.* Ny. 1921 I. k. Ua.: MZSVit. Móricz cikkét a bécsi magyar emigránsok lapja, a Bécsi Magyar Ujság is közölte (1921. I. 21.), Szeffüt élesen támadó megjegyzésekkel kísérve Móricz írását.

<sup>109</sup> SZEFFÜ GYULA i. m. 314.

<sup>110</sup> Uo.

<sup>111</sup> Uo. 315.

<sup>112</sup> Uo.

<sup>113</sup> Uo. 316.

<sup>114</sup> Uo.

<sup>115</sup> Uo. 317.

átlyukadt harcvonalainak saját testével örök foltozója." De Szekfű szerint Adyban a kor és a magyar faj élete legfontosabb tüneteinek észrevétele, Ady „faji ösztöne” csak a *megérzésből* származott, mert Ady politikai műveltsége szerinte gyarlóbb volt, semhogy az események értékelése által jutott volna el a nemzet kóros állapotának felismeréséig. A nagyobb intellektuális erő meglétét Szekfű éppúgy tagadja Adyban, mint a költő erkölcsiségét. Ebben a vonatkozásban paradoxnak tűnik számára már az is, hogy Adyt Berzsenyivel, Kőlcseyvel kell összehasonlítani, a Tiszával való összevetést is az olvasónak szóló szerzői szabadkozás, magyarázkodás előzi meg. Szerinte Ady az új Kemény Zsigmondot és Eötvös Józsefet várta vezérének, de éppen intellektuális és erkölcsi hiányai miatt sodródott a polgári radikálisokhoz: „miután elpusztítandó rossznak tartá a fennálló viszonyokat, válogatás nélkül csatlakozott mindenkibe, ki ez országban pusztítani akart”.<sup>116</sup>

Szekfű Gyula Ady-portróját minden elfogultsága mellett sem lehet Rákosi Jenőék durva támadásai mellé sorolni, sem a szubjektív szándék, sem a színvonal tekintetében. Ha Szekfű történelemszemléletének és politikai elvének apriori szempontjai sok vonatkozásban vissza is tartják és vissza is taszítják Adytól, tanulmányából világosan kiderül a költő *megértésének* szándéka és Adyt elsősorban mint történelmi jelenséget meg is közelíti néhány olyan pontban, amelynek megértésére a költő konzervatív ellenzéke még kísérletet sem tett. Végső konklúzióként elismeri az Adyban megnyilatkozó „leghatalmasabb és legtisztább faji ösztönt”,<sup>117</sup> de csak ezt vállalja Adyból, és ezt is feltételelesen: elvonatkoztatva a jelentől, „megtisztítva” minden egyéb összefüggésétől: „a magyarságnak, a lassú fölemelkedés során — írja<sup>118</sup> —, előbb önmagára kell majd találnia, hogy Adyban is megismerje és megszeresse saját fajtáját, vérből való vérét, lelkéből vett lelkét”.

Móricz kis glosszájában Szekfű könyvének egész koncepcióját leszólja. „A régi kurta-nemes osztály sírvavigadó, nekem nagyon rokonszenves, nagyon szeretetreméltó, de bizony mit se lendítő tempója lesz itt tudományos elvvé” — írja.<sup>119</sup> Majd idézi Szekfű Gyula Ady-portréjának zárófejezetét, olyan csúfondáros, majdhogynem szitkozódó megjegyzéseket fűzve hozzá, amelyek Móricz értekezés prózájában és egész publicisztikájában is szinte példa nélkül állók. „Hát hogy kell ezt? mán mint konklúziót érteni? . . . A csillagát Szekfű Gyula komám! . . . Hát Ady Endre olyan Krisztus, hogy a magyarság csak századok múlva fog hozzáérni? De egyelőre olyan moral insanity, hogy rukki? . . . Vagy úgy értsem: hogy kék nektek Ady Endrel nagyon jau vóna! csak ne azt fújná, amit süvölt. Ez, Szekfű Gyula, ez nem magyar virtus, ez a legutolsó cigánykupec fogása, akinek a saját eladó lova: ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes. . . .”<sup>120</sup>

A szokatlan heves indulat forrása nyilvánvaló. Olyan tünetet tapasztal Móricz, ami eddig nem jelentkezett ilyen szembeszökően, de általában minden zseni utóéletének makacs kísérőjelensége: a költő műve kisajátításának és az ezzel szükségszerűen együttjáró átstilizálásának, kiszemelésének, meghamisításának igénye. Megérezte, hogy ez a törekvés nagyobb veszélyt jelent egy költő hatására nézve, mint a merev elutasítás, ami sok esetben mulandó nemzedéki jelenség.

\*

Évek telnek el, míg végre az a gondolat, amit Ady ravatalánál mintegy mentőkőtelet megragadott, hogy *a halál feltámaszt*, hogy a halál halhatatlanságot ad a költőnek, valóban átérzett meggyőződésévé is válik. „Halála után egy-két évig mindig görcsös sírás fogott el, ha arra gondoltam, hogy a vak véletlen, a halál elvitte már közülünk. Ma már beletörődtem:

<sup>116</sup> Uo. 318.

<sup>117</sup> Uo. 319.

<sup>118</sup> Uo.

<sup>119</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Három nemzedék. Ny. 1921 I. k.

<sup>120</sup> Uo.

a győzőbe, aki győzött a halálon” — írja 1923-ban Adyról. Az Adyt idéző emlékbeszédek, a versben és prózában írt lírai vallomások a polémikus felszólalások után, a költő halálának negyedik-ötödik évében megszületnek Móricz szubjektív hangú Ady-portréi: az 1923-as *Nyugat*-beli cikk (*Adyról*), — amelyben megismerkedésük és barátságuk genesisét mondja el, az a megemlékezés, amelyből fentebb a két író kapcsolatának történetét is megrajzoltuk, — és egy év múlva, az *Ady-Múzeum* első kötetében kisebb terjedelmű vázlata jelent meg a költőről.<sup>121</sup> Ebben a két írásban kapnak először mélyebb értelmet és nagyobb távlatot Adyhoz fűződő legközvetlenebb és legköznapibb élményei és emlékei. Egyetlen fókuszba gyűjti össze ezeket az apró emléktöredékeket: egyik legizgatóbb kérdése a költő halála után, mivel magyarázható Ady rendkívüli hatása, miként terjed át a szó hatása az írótól az olvasóhoz, hogyan lesz az írásból cselekvésre izgató erő. Az emlékképek egész sorával bizonyítja, hogy Ady hatásának forrása az élő Ady Endre volt, élő emberi voltából, testi valóságából áradt magávalragadó varázsa. „Némely szép asszonynak megvan az a különös tulajdonsága — írja —, hogy anélkül, hogy valamit tenne, amint belép, minden szemet és figyelmet és áhitatot magára fordít: ez a csodálatos képesség soha emberben nagyobb mértékben meg nem volt, mint Adyban.” A halála után pedig azért nem vesztett ez a varázs semmit, mert Móricz szerint Ady költészete tökéletesen kifejezi Ady életét, az élő Adyt. Ugyanebben a cikkben írja:

„Mert neki a Vers: nem költemény volt: élet.

Ez volt az életforma: az életlehetőség: az volt az ő dimenziója: ez volt ő.

Volt: fuit.

És nincs.

Élt: égett: eltűnt.

Nem: itt maradt a lényege.

A vers.”

Ha valaki időrendben végigolvassa Móricz számos Adyról szóló írását, akkor válik csak nyilvánvalóvá, hogy magában Móriczban is milyen élő-munkáló erejű volt évtizedeken át Ady hatása. Minden újabb cikkében továbbgyűrűzik, továbbfejlődik egy-egy korábbi megnyilatkozásában felbukkant ötlet, gondolat, megézés. Hogy ez a benne öröklé ható Ady-élmény a költő verseinek újabb és újabb olvasásából nyerte volna-e megújuló erejét, nem tudjuk. Valószínűbb, hogy a benne már a költő életében, elsősorban a *Vér és arany* nyomán kialakult képhez és élményhez méri az újabb tapasztalatokat, élményeket, felfedezéseket.<sup>122</sup> Ennek jellemző és meghatározó megnyilvánulása olvasható Móricz egyik 1934-ből származó, tehát másfél évtizeddel Ady halála után íródott levelében, amely egy irogató református lelkésznek szólt, annak elbeszélésével kapcsolatban. Megdicséri az elbeszélést, majd hozzáteszi: „Adynak mutatnám örömmel, ha itt lenne még közöttünk a két nagy ember-

<sup>121</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Endre. Ady Múzeum I. k. 1924. 9.

<sup>122</sup> Nem véletlen, hogy amikor Móricz a *Magvető* c. antológiájának második kiadását összeállítja 1942-ben, és a XX. századi anyag csökkentése következtében Adyt is csak öt verssel szerepelteti, az öt verset úgy választja ki, hogy abból három vers a *Vér és arany* kötetből (Fölszállott a páva, Harc a Nagyúrral, Megáradt a Tisza), egy pedig a még korábbi *Új Versekből* való. (Az *ős Kaján.*) Az ötödik vers való csak későbbi kötetből. (A mesebeli János.) A jelenkori költészet anyagát a második kiadásban azért csökkentette Móricz, hogy az ismeretlen középkort jobban bemutathassa az olvasóknak.

kereső szemével.”<sup>123</sup> Ilyen elejtett mondatok árulkodnak arról, hogy Ady emléke milyen élő valóság volt számára évek múltán is.

Az 1923-as *Nyugat*-beli cikk gondolatai is továbbfejlődnek, tovább bontakoznak a következő évben, az *Ady-Múzeumban* megjelent írásában. A korabeli cikk imént idézett gondolatai arról, hogy a költő nem halt meg, mert itt maradt a lényege, a *vers*, még nem lát-szik sokkal többnek, annál az ókori klasszikusoktól örökölt formulánál, hogy a nagy művész tovább él a művében, a mű túléli a művészt. De az *Ady-Múzeum* hasábjain Móricz kifejti, hogy miért igaz ez a tétel éppen Adyra vonatkoztatva, sőt beépíti ugyanezeket a gondolatokat több mint egy évtizeddel korábban, Kaffka Margit művészetével kapcsolatban kifejtett esztétikai elveinek rendjébe.<sup>124</sup> Az 1923-as cikkben még csak egy mondatos tétel, hogy Adynál a *vers* nem költemény csupán, hanem élet. Az *Ady-Múzeumban* részletesen kifejti, mit ért ezen: „Az író azzal hat, amivel mint ember él: írónak az élete az írásban teljesedik ki. Nyílt és tudatalatti erényei, s bűnei és maga az élet nívója, mely adatott neki: csak ott tör ki salaktalanul s egészen, a betűin keresztül.”<sup>125</sup> „Ady Endre mindenkinél fokozottabban élte azt a művészi elvet — folytatja Móricz<sup>126</sup> —, hogy érzés és gondolatcsíra az életben, csak arra való, hogy a művész művészi értékke verejtékezze.” Móricz legsajátabb esztétikai elveit alkalmazza ezekben a mondatokban Adyra, illetve esztétikai meggyőződését Ady költészetében látja tökéletesen igazoltnak. Először a *Színek és évek* élménye nyomán fogalmazza meg azt a tételt, hogy „aki az életet írásban tovább tudja élni, az író”.<sup>127</sup>

Móricz esztétikai nézeteiben élet és irodalom szoros kapcsolatban, mondhatnánk dialektikus összefüggésben van egymással. Az igazi irodalom feltétele — szerinte — az élet intenzív beáramlása az írott szövegbe, versbe, regénybe, az író művébe, de a készülő műben, az írói alakításban az igazi író tovább éli az életet, ily módon az írás, az alkotás, az író számára az életnek legtökéletesebb fajtája, legmagasabbrendű változata. Az élet minden ténye az író alkotásában nyer értelmet: „a művész minden jajt, amit tanul: a művészet jajává emel” — vallja Móricz.<sup>128</sup>

Annyi bizonyos, hogy ha Móriczban ezeket az elveket nem is Ady, hanem Kaffka Margit művészete konkrétizálta (nem alap nélkül), senki sem lehetett volna alkalmasabb bizonyíték, tökéletesebb illusztráció ezekhez a tételhez, mint Ady. Az élet és a művészet elválaszthatatlan egységét hirdette és valósította meg Ady lírája, az élet és a művészet közös nagy divinizációját. „Ady Endre költészetében — írja Móricz<sup>129</sup> — az ez életigenlés, ami őt az embert a meggyulladásig fűtötte: még sokkal fokozottabban művészi értékben ég.” „Csak azért élt, hogy égjen s csak azért égett, hogy verset csináljon” — írja ugyanott.

Móricz Ady költészetének éppen léttel és felfokozott voltában véli felfedezni rendkívüli hatásának magyarázatát is. „Ady Endrétől, a költőtől valami hallatlan és ezervoltos feszültségű idegerő árad, amely ha bekapcsolódik saját idegéletünkbe: akkor mindnyájunkból egy fokozott Ady Endrét csinál: innen az a boldog rajongás, amellyel Adyt az egész ifjúság szeretni tudja.”<sup>130</sup>

Amióta Móricz felfedezte Ady költészetének nagy morális hivatását, az emberek gondolkodását átalakító, a konvenciókat megbontó hatását, minden lehető alkalmat meg-

<sup>123</sup> Az idézett mondat Móricz Zsigmondnak Hegyaljai Kiss Gézához írt 1934. IV. 25-én keltezett leveléből való. A levél kiadva: Móricz Zsigmond hat kiadatlan levele (HEGYALJAI KISS GÉZA közlései nyomán). It. 1957. 345.

<sup>124</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Kaffka Margit. Ny. 1912 I. k. Ua.: MZSVit.

<sup>125</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Endre, Ady Múzeum 1924.

<sup>126</sup> Uo.

<sup>127</sup> L. a <sup>124</sup> jegyzetet.

<sup>128</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Múzeum i. m.

<sup>129</sup> Uo.

<sup>130</sup> Uo.

ragadott arra, hogy Adyra felhívja az ifjúság figyelmét. 1927 áprilisában, amikor a szlovenszkói magyar ifjúság meghívta, a felvidéki városokban tartott előadást is felhasználta Ady kultuszának terjesztésére. Nemcsak a színművész-feleség Simonyi Mária szavalt a felvidéki Móricz-esteken Ady-verseket, de azokban a városokban, ahol a közönség érdeklődéséből két este is futotta, a másodikon Adyról tartott előadást.<sup>131</sup> Néhány héttel Móricz Pestre-érkezte után jelent meg — Quintus álnévvel — Kenedi Géza durva támadása Ady ellen a kormány politikáját támogató *8 Órai Ujság* május 8-i számában. Kenedi Géza ekkor már a pesti újság-írók legrégebbi nemzedékéhez tartozott, 74 éves volt. 1881-ben már a *Pesti Hírlapot* szerkesztette, később *Az Ujság* munkatársa volt. Cikkében büszkén vallja, hogy harminc év előtt ő kondította meg elsőnek a vészharangot „az ellen a közeledő destrukció ellen, ami később egészen Ady Endre neve körül kristályosodott ki”, amikor „a kezdő Ady Párizsból hazahozta a határon át vámolatlanul Baudelaire és Verlaine rothasztó poézisát”.<sup>132</sup> Most azért szólal meg újra, hogy elítélje Makkai Sándor erdélyi püspök Adyról szóló, a költőhöz és művéhez megértéssel közeledő könyvét.<sup>133</sup> Kenedi Géza cikke szombat délután jelent meg, Móricz már fél nap múlva válaszol a vasárnap reggeli *Pesti Naplóban* *Ady Endre sírja* címen.<sup>134</sup> „Ma a 8 Órai Ujságban megjelent Quintusnak egy cikke, amely a magyar ifjúságot szemrehányóan aposztrofálja, amiért nem végez Adyval . . . Valószínűleg arra céloz — írja Móricz —, hogy verjék be az olyan kirakatokat, ahol Ady-könyv ki van téve. Mert hiszen azt talán mégsem kívánja, hogy dűlják fel Ady sírját és csontjait égessék meg.”

Makkai Sándor könyvét mások is támadták, Móricz a *Nyugat* 1927. VII. 16-án megjelent számának élén, rövid, mintegy harminc soros cikkben veszi védelmébe az erdélyi püspök Ady-könyvét.<sup>135</sup>

Móricz az Ady emléket védő és a költő mellett újra meg újra hitet tevő vitacikkei nemcsak Ady iránti hűségét dokumentálják, az Adyt támadó írások újabb és újabb indítékokat adtak Móricz Ady-kultuszának, ébren tartották benne az Ady szellemét mindig védeni kész indulatot, újabb szempontokra vezették rá a polémikus érvelések. A konzervatív tábor elsősorban az ifjúságot akarta visszatartani Ady hatásától, megérezve, hogy a költő varázsa alighanem túléli az ő nemzedéküket. Ha múltónak vélték volna az „Ady-divatot”, nem védekeztek volna olyan hevesen ellene. A tankönyvekben a huszas évek magyar diákja legfeljebb néhány rövid bekezdést találhatott Adyról, elutasító, kritizáló, vagy visszautasító szövegeket. Még Makkai Sándor könyvében is van olyan passzus, amely érthetőnek mondja, hogy Adytól sokan vissza akarják tartani az ifjúságot. Alighanem a konzervatívok védekezése is erősítette Móriczban régi, 1914 óta hirdetett meggyőződését, hogy Ady művét az ifjúság kezébe kell adni. Elsősorban Ady hatásának, kritikai fogadtatásának jelenségei tudatosíthatták benne már az 1910-es évektől kezdődően az irodalom *nemzedéki* problémáit. Számára Ady sok szempontból mérték volt, az egymást váltó nemzedékeket is Adyból vizsgáztatta.

\*

1928 májusában ezer diák közreműködésével Ady-ünnepséget rendeznek Budapesten, a Zeneakadémia nagytermében. A különböző ifjúsági egyesületekből az Ady szellemét magukénak valló magyar ifjakat mozgósítják az est rendezői. Az ünnepség szervezésébe a szlovenszkói magyar ifjúság vezetői is bekapcsolódtak. Az ünnepség védnökei között szerepelt többek közt Ady Lajos, Bartók Béla, Benedek Elek, Kodály Zoltán, Rudnay Gyula, Zolnai Béla stb.<sup>136</sup>

<sup>131</sup> Vö. VARGHA KÁLMÁN: Adalékok Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjaihoz és kapcsolataihoz. It. 1957. 313.

<sup>132</sup> Quintus (KENEDI GÉZA): Ady-émlékek. *8 Órai Ujság* 1927. V. 8.

<sup>133</sup> MAKKAI SÁNDOR: A magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. Bp. 1927.

<sup>134</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady Endre sírja. *Pesti Napló* 1927. 104. sz.

<sup>135</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Magyar fa sorsa. Ny. 1927. II. k.

<sup>136</sup> Az ünnepély előzményeiről fontos adatokat és korabeli dokumentumokat közöl ZOLNAI BÉLA: Ady emlékek c. cikkében. It. 1959. 1. sz.

Az ünnepség alkalmából a *Hid* című folyóirat<sup>137</sup> *Ijju szivekben élek* címen röpiratot adott ki Erdélyi József, Fábián Dániel, Féja Géza, Györy Dezső, Juhász Gyula, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, Rudnay Gyula, Simándy Pál, Szabó Dezső stb. írásaival. Móricz cikkének irányát már a címe is jelzi: *A költő és az ifjúság*. Ez a cikk is Ady hatásával foglalkozik, de itt első-sorban történelmi és nemzedéki vonatkozásban felvetve és negatív is vizsgálva a kérdést: miért maradtak süketek Ady költészetére az irodalmi társaságok „szent öregjei”. Itt már a költő diadalában biztossá vált barát és fegyvertárs nyugalmaival vizsgálja az izlésben, világlátásban, a költői normákban új szabályokat érvényesítő költő-nagyság és az író-kortársak és olvasónemzedékek kapcsolatának, viszonyának törvényszerűségeit. Az idősebb írónemzedékek kapcsolatának, viszonyának törvényszerűségeit. Az idősebb írónemzedékek Ady-ellenességéből ilyen tanulságokat von le: „A költő is kort jelöl... Az ember nem öleli fel az új s új korok viharzó szellemiségi tartalmát, csak azt érleli ki tökéletesre, amit magával hozott a gyermekorból. A negyvenéves férfi nem a maga korának reprezentálója, hanem az első húsz évnek, amit élt. S a hatvanéves és a nyolcvanéves, mind mind élete első húsz évét jelenti mindhalálig.”<sup>138</sup> De ugyanezt az elvet Adyra is vonatkoztatja, Ady költészete is a költő életének első húsz évében gyökerezik. Milyen volt ez a kor, az 1880-tól 1899-ig tartó két évtized? Móricz — akárcsak korábban Osvát-cikkében,<sup>139</sup> vagy Jókai-tanulmányában<sup>140</sup> — néhány sorban, érzékletes képet ad a magyar fin de siècle-ről, a századvégről:<sup>141</sup> „Pont az a korszak, mikor megbukott már Tisza Kálmán s ezzel megbukott az, aki megbuktatta Deák Ferenc korát. Megbukott a régi rendiségben való bizalom. Megbukott a vármegye. Megbukott a nemzeti költészet minden epigonja. Mikor már az Arany-Petőfi-Tompa irodalmi iskolából több költői generáción keresztül mindent kiszívtak, s minden költői klasszis megbukott. Elmúltak a Petőfi-epigonok, még a csontjuk is elporladt már; elmúltak az Arany-tanítványok, a Gyulai-Szász Károly-Lévai kategóriák. Ellenben felborultak az új kísérletek, nem hatott Vajda, nem hatott Reviczky, nem hatottak az új franciás fiatalok, mert hallatlan, csontvászserű erővel feküdt rajta a magyar közszellemem egy nem teremtő generáció: egy tanítványi tábor, amely semmit sem tudott produkálni, csak parancsszóval akarta megállítani az idők folyását, s az iskolán, az egyetemen, az akadémián és az államhatalmon keresztül egy uszály-szellemet akart fenntartani. Az üstökösök elmúltak, az uszályuk maradt itt. Ezek voltak akkor a vezérek: a slepphordozók.”

Ady kora Móricz Zsigmond kora is egyben. Ahogy Ady első húsz évét kikerekíti a század utolsó két évtizedére, (még pontosabban) a maga korát is meghatározza. Ady korának jellemzése önvallomás is egyben arról a korszakról, amelyben ő is felnövekedett és azokról az élményekről, inspirációkról és tapasztalatokról, amit a századforduló kora adott a benne felnövekvőknek. „Ebben a korban, aki született, azt a sors robbanóerejű gondolatokkal, érzésekkel és fájdalomokkal látta el. Ezeknek ismeretlen s érthetetlen volt az öreg urak békéje és nyájas étkezése a fehér asztalnál. Mi nem bírtuk megérteni, hogy lehet ilyen könnyen és nyugodtan haladni a vasúti étkezőkocsiban a nyitott szakadék felé.” Ami a fiatalok számára evidens volt, arra értetlenül néztek a Kisfaludy Társaság írói. Ezért nem mondott és nem mondhatott nekik semmit Ady költészete sem: „ők beteljesedve látták Deák Ferenc korának

<sup>137</sup> A *Hid*: 1927 áprilisában indult „irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat” (CSANÁDI GYÖRGY szerkesztette.) A Collegium Transilvanicum kiadásában jelent meg. Erdélyi írók mellett (Áprily Lajos, Benedek Elek, Kós Károly, Makkai Sándor, Tamási Áron, Tompa László stb.) magyarországi írók is sűrűn írtak a folyóiratba. 1928-ban szűnt meg.

<sup>138</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *A költő és az ifjúság*. *Ijju szivekben élek*. A magyar ifjúság hitvallása Ady Endre költészetének történelmi tanulságai mellett. Bp. 1928. 39.

<sup>139</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Osvát Ernő*, a Nyugat szerkesztője. Ny. 1923 I. k. Ua.: MZSVit.

<sup>140</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Jókai (Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez)*. Ny. 1922 II. k. Ua.: MZSVit.

<sup>141</sup> L. a <sup>138</sup> jegyzetet.

békeálmát. Túl voltak az abszolutizmus nehéz korán, s most már minden jól van. Hol volt nekik bajuk a korszellemmel: hol éreztek ők hiányt?"<sup>142</sup>

Mire Móricz a gondolatsor végére ér, mire bebizonyította már, hogy Adyt a nemzedéki szemlélet korlátjai miatt nem értették meg a korszak irodalmi posztjainak élemedett korú őrei, váratlan fordulattal, egy rövid bekezdéssel már korrigálja is nemzedéki elméletét, ki-mondva, hogy a századforduló évtizedeinek epigonjai nemcsak Adyt nem értették, de Petőfit sem vállalták egészében: „Az öregurak nem tudnak a forradalmár Petőfiről semmit. Az ő Petőfijük egy szelid s nyugodt és kedves jó fiú, aki józanon írta a részeg verseit s aki csak be nem számítható pillanataiban írta az urak s a királyok ellen szóló rigmusokat.”

Tizenkét év múlva Móricz újra előveszi ezt a témát, már a *Kelet Népe* idején, 1940-ben újra megnézi, megforgatja Ady és az öregek ügyét, az *Ady-kor — volt* című cikkében.<sup>143</sup> Nem tanulmány ez a későbbi írás, majdnem novellisztikusnak mondható nagyszerű életkép, — egyébként Ady Lajos halála alkalmából íródott —, eleven és reális vonásokkal felvázolt portrékkal, az Ady olvasásával próbálkozó, de meg-megakadó és Adytól végül teljesen elkedvetlenedő öregurakról. Az elbeszélés megbocsátó derűjéből érezhető, hogy ekkor már milyen mosolyogni való kuriózumok voltak ezek az öregurak és elvbarátaik, akik még egy-két évtizeddel korábban dühös és veszélyes nyilakat lőttek Ady és a *Nyugat* táborába.

Ady költői utóéletének, a halála utáni évtizedek Ady-értékelésének, vitáinak feldolgozásával máig adós a magyar irodalomtörténetírás. Éppen ezért nehéz pontos képet alkotnunk a két világháború közötti évtizedek Ady-értékelésének alakulásáról, de az bizonyosnak látszik, hogy a több évtizedes „Ady-pör” a 40-es évek elejére eldőltnek volt már tekinthető. A középiskolás tankönyvekben az Ady-ellenes zokszavakat Ady-versek váltották fel. Móricz már 1930-ban arról ír, hogy „még Pintér Jenő irodalomtörténete is minden új kiadásban több oldalon tárgyalja Ady zsenijét és egyre kevesebb volt a becsmérlő és egyre több a dicsőítő jelző.”<sup>144</sup> Ady elismertetésében nem csekély része volt annak a ténynek is, hogy a népi írók, akiknek a 40-es években már jelentős hatásuk volt az értelmiségi ifjúság körében, általában Adyt mint politikai és írói tekintélyt emlegetik, idézik és elemzik (Németh László, Féja Géza, Karácsony Sándor stb.) A 30-as, 40-es évek ifjúságának azon rétegei számára, amelyek vallási alapon, egyházi irányítás alatt működő egyesületekben, szervezetekben tömörültek, nyilván felszabadító erejű lehetett olyan könyvek megjelenése, amilyen Makkai Sándor erdélyi református püspök Ady-könyve, vagy a szegedi egyetemi tanár és piarista szerzetes Sik Sándor *Gárdonyi, Ady, Prohászka* c. műve volt.<sup>145</sup> Ezekben a könyvekben jelentős kezdeményezések történtek annak érdekében, hogy a konzervatív ízlésű olvasókat, ízlésterületük kiszélesítésével, gátlásaik áttörésével közelebb hozzák a század legnagyobb magyar lírikusához. Végül a múlt idő is Adynak kedvezett. Mátrai László írja le az irodalmi ízlés szinte észrevétlenül működő alakulásának illusztrálására azt az esetet, hogy egy idősebb olvasó nem értette meg Ady verseit, de jó néhány év múltán, anélkül, hogy időközben Adyt olvasott volna, mikor újra Ady-kötet került a kezébe, már érthető volt számára Ady költészete. 1939-ben már a jobboldali egyetemi hallgatók diákszervezete, a Turul veti fel újra az Ady-szobor tervét. A Vigadóban ünnepi estet rendeznek a szobor-ügyben, az esten való szereplésre Móriczot is sikerül megnyerniük.<sup>146</sup> Ady irodalmi utóéletének feldolgozása híján nem lehet egykönnyen válaszolni arra az önként felvetődő kérdésre, hogy az Ady-kultusznak az újabb rétegekre, csoportokra való kiterjedése milyen módosításait, változásait, vagy éppen torzulásait vonta maga

<sup>142</sup> Uo.

<sup>143</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Ady-kor — volt*. Kelet Népe 1940. 10. sz. Ua.: MZSVit.

<sup>144</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: *Ady* (Mai napok). Ny. 1930. II. k. Ua.: MZSVit.

<sup>145</sup> SIK SÁNDOR: *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában*. Bp. 1929.

<sup>146</sup> Ady-emlékest a Vigadóban. Magyar Nemzet 1939. IV. 16. Móricz az esten „Ahogy én Ady Endrét láttam” címen tartott előadást.

után a korábbi Ady-képnek, de e pusztá tények is jelzik, hogy a harmincas évektől jelentős változások, frontátcsoportosulások történnék Ady körül.

\*

De visszatérve az 1920-as évtized utolsó éveire, újra kirobbanó Ady-vitákkal kell foglalkoznunk, mert Móricz ezekben sem maradt néma. 1929-ben jelenik meg a *Toll* című folyóiratban Kosztolányi emlékezetes vitairata: *Az írástudók árulása (Küldönvélemény Ady Endréről)*.<sup>147</sup> Az Ady-kultusz túlzásai ellen íródott cikk szinte észrevétlenül csúszik át a teljesen egyértelmű Ady-ellenesség területeire. Az Ady-viták történetében új típust, új változatot jelent Kosztolányi cikke. Az első eset, hogy a *Nyugat* élgárdájához tartozó író Ady ellen fog tollat. Nem is a *Nyugatban* látott napvilágot a cikk. Kosztolányi írásának legmesszebrevetűt következtetését, amely már Ady nagyságát is megkérdőjelezi, Babits is elutasította válaszában, és csak az Ady-kultusz túlzásairól szóló Kosztolányi-érveket fogadta el. Móricz a *Pesti Napló* munkatársának nyilatkozott Kosztolányi cikkéről. Az újságcikk élére a Móricz-nyilatkozat egyik Adyra vonatkozó mondata került: „A legnagyobb harcos meghalt és tovább harcol.”<sup>148</sup> Móricz nem támadja Kosztolányit, lényegében nem is vitázik vele. A legszubjektívabb módon szól bele a vitába: „A cikk olvasása közben állandóan az volt az érzésem — mondja —, hogy végtelenül sajnálom Kosztolányit, mert valami belső gátlás megakadályozza abban, hogy Adytól azt kapja, amit mi kaptunk, amit annyi ezer, tizezer és százezer ember kapott: az elragadtatás boldog érzését.”<sup>149</sup> Móricz többi, Adyval kapcsolatos nyilatkozatának ismeretében nyilvánvaló, hogy hozzászólása a Kosztolányi-cikk felkavarta polémiában mennyire hiteles volt. Nem részletkérdésekben volt vitája Kosztolányival: az döbbséget meg legjobban, hogy Kosztolányi nem részese annak az Ady-élménynek, amely őt már évtizedek óta eltölti.

Ennek a megnyilatkozásnak is van olyan részlete, amely már egy későbbi polémia központi gondolatát előlegezi.<sup>150</sup> Azt fejtegeti Móricz, hogy az előző évi csehszlovákiai útján megdöbbenve tapasztalta, hogy az ország határain túl élő magyarok számára milyen végtelen segítséget jelent Ady költészete.<sup>151</sup> Csehszlovákiából hazatérve, vezércikkében hirdette, hogy a szlovenszkói magyar ifjúság szerényebb, kulturáltabb, realisabb, mint apáik nemzedéke volt. „Az apák szinte álomvilágban élnek, a régi emlékek regősei és lovagjai, a fiúk a mai élet egyszerű, komoly munkásai. . .”<sup>152</sup> A Kosztolányi-cikk kapcsán megjelent Móricz-nyilatkozatban kapcsolódik össze ez a Szlovenszkóból hozott felfedezés közvetlenül is Ady kultuszával. Szerinte ugyanis Ady hatásának is jelentős része volt a szlovenszkói magyarok új szellemének kialakulásában. Két év múlva — újabb csehszlovákiai körútja után — amikor majd élete

<sup>147</sup> KOSZTOLÁNYI DEZSŐ i. m. I. az 55. jegyzetét.

<sup>148</sup> D. [Dernői] KOCSIS LÁSZLÓ: „A legnagyobb harcos meghalt és tovább harcol. Sajnálom Kosztolányit, hogy Adytól nem kapta meg azt, amit százezer megkaptunk: az elragadtatás boldogító érzését”. Móricz Zsigmond nyilatkozik „Az írástudatlanok árulása”-ról, s az új Ady-háborúságról. *Pesti Napló* 1929. 160. sz.

<sup>149</sup> A Kosztolányi Dezső Kortársak I. c. kötet 294. lapján, a kötetet sajtó alá rendező ILLYÉS GYULA közli Kosztolányinak az Ady-vitára szánt feleletének kiadatlan fogalmazványából többek közt a következőket: (A kérdőjelek és a kihagyások a kéziratot hagyaték olvashatatlan részeire vonatkoznak.) „Móricz sajnálkozását, mely áldott jó emberi szívből nyilatkozik(?), vissza kell utasítanom. Én nem sajnálom őt, hogy nem olvashatja Browningot és soha sem ismerheti meg Mallarmét, amit sokan kívülről tudnak és Shakespeare is örökre idegen marad számára, akit egy mokány cikk s. . . etében amúgy magyarosan kupán vágott, mert idegrendszere, értelme más szerkezetű, semhogy megértene. De az irodalomban nem szabad senkit sem sajnálni, kiki azt szereti amit akar, tud és képes. Az egyik ember Hamletet veszi, a másik görög írókat (?) és ez bizonyára így van jól.”

<sup>150</sup> L. a <sup>148</sup> jegyzetét.

<sup>151</sup> Uo.

<sup>152</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Új magyar irodalmak. Prágai Magyar Hírlap 1927. IV. 26.

legnagyobb lángú polémiájába keveredik, a szlovenszkói tapasztalatok hirdetése és az Ady iránti hűség vállalása teljesen összekovacsolódott, elválaszthatatlan ügy lesz már Móricz számára.

\*

Ady-ügyben Móricz a Budapesti Tudományegyetem rektorával is vitába keveredett 1930-ban. Nékám Lajos egyetemi tanár, a bőrbajok és nemibetegségek professzora rektori székfoglalójában foglalkozott a szifilisszel, elsősorban történeti, társadalomtörténeti vonatkozásban, felsorakoztatva azokat a történelmi személyeket és a kultúra nagy szellemeit, akik ebben a betegségben szenvedtek. Beszédében Adyt is emlegette: „Légióra megy azoknak a kiváló tudósoknak, íróknak, költőknek, művészeknek száma, akik a szifilisz miatt túl korán, erejük teljességében mentek tönkre... Mennyit veszített az emberiség bennük! Mennyire kiengesztelődünk némelyeknek emléke iránt, mennyi bántó vonást letörölhetünk pl. Adyról, ha tudjuk, hogy a paralízis 10—15 éven át rombolhatta, szennyezhetette lelkét és mondatot és tételezhetett vele olyan dolgokat, amelyekért a szegény beteg nem volt felelős.”<sup>153</sup>

Móricz a Nyugat *Mai napok* című rovatában fűz megjegyzést Nékám Lajos székfoglaló beszédére.<sup>154</sup> Jó füllel kihallja a maga szakmai területéről messze kalandozó professor fejtegetéseiből a veszélyes hangokat és mint az Ady elleni stratégia új fortélyát bélyegzi meg Nékám szavait. Nékám székfoglalója új alkalom Móricz számára, hogy ismét megkeresse az Ady-ellenes hajsza mélyebb, rejtve ható erőit, titkos rugóit: „az ember világszemléletének egységét éppen úgy védi, mint testi épségét”. Vagyis: „mindazok, akfk Ady verseiben olyan megállapításokat, vádakot és próféciaikat láttak, amelyek az ő konzervatív és megnyugodott lelki békéjüket megtámadták, kétségbeesetten védekeztek és harcoltak az igéi ellen”.<sup>155</sup>

Móricz ebben a cikkben mondja ki azt is először teljes egyértelműséggel, hogy Ady diadala, vagy Ady visszaszorítása közvetlen összefüggésben van az egész társadalmi struktúra milyenségének kérdésével. „Ady költészetéből azokat a 'modern' elemeket csak addig és csak akkor lehet orvosi elméletekkel kiközömbösíteni, kilúgozni — írja<sup>156</sup> —, ha Magyarország ugyanabban az állapotban marad, amelybe a múlt században beleszokott. Ha állami és társadalmi berendezésünk ugyanaz a pseudo-feudális berendezkedés tud maradni, amit ma is látunk...”

\*

A Nékám-előadásra reflektáló cikk imént idézett szakasza nem az egyetlen jele annak, hogy Móricz Ady-élménye intellektuális vonatkozásban ebben az időben teljesedett ki. Szintén 1930-ban jelent meg a Nyugatban *A költő harca a láthatatlan sárkánnyal* című nagyobb, Adyról szóló tanulmánya.<sup>157</sup> Móricz vitacikkeinek mindig volt valami adhoc jellege, ha nagyobb elvi összefüggésekbe helyezte is a véletlen felvetette kérdéseket. Ez a tanulmány már szintetikusabb jellegű, bár az egész Ady-életmű felmérésére ez sem vállalkozik. Ady istenes költészetéről, Istennel viaskodó verseiről, halállírójáról Móricznak egy szava sincs, sem itt, sem másutt, láthatóan került azokat a területeket, amelyek szubjektív vonzáskörén kívül estek, de az Ady-költészetében kifejeződő *politikumot* egészében vizsgálja ebben a cikkben. Fontos nyilatkozatokat tesz Ady költészetének és a tanulmány megírása idejének relációjáról: az 1930-as évek magyar társadalmi viszonyait Ady költészetének politikumával szembeesíti. „Egyelőre még a mai napok keretében is, mint életünk korpéképét konstatálhatjuk le az Ady-kirobbanások okozóit” — írja. Az efféle megjegyzésekkel sűrű egymásutánban megjelent Ady-cikkeinek

<sup>153</sup> Az Est 1930. IX. 18.

<sup>154</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Ady (Mai napok). Ny. 1930. II. k. Ua.: MZSVit.

<sup>155</sup> Uo.

<sup>156</sup> Uo.

<sup>157</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: A költő harca a láthatatlan sárkánnyal. Ny. 1930. I. k. Ua.: MZSVit.

inspirációit is feltárja Móricz: Ady nem szelidülhetett egy pillanatra sem baráti emlékké, vagy harmonikus esztétikumává benne a forradalmak bukása után, a restaurációs korszak Ady egész politikumát konzerválta. Megőrizte harcos, támadó verseinek minden aktualitását. Nem válhattak sem idejétmúlttá, sem időtlenné az Ady-líra félelmetes robbanásai. Arra vonatkozóan, hogy Móricz a tanulmány jelen idejét, az 1930-as évek Magyarországot milyen illúziótlan, félelmetes világnak látta, arról Ady *ugar*-költészetét tárgyalva, megragadó erejű képekben vall. Itt is kifejezésre jut, hogy Ady költészetének alapproblémáját Móricz a *magyar ugar* látomásában revelálódó költői mondanivalóban látja. „Soha Ady előtt senki így és soha mellette senki így ki nem rohant a magyar falu, a magyar pusztá évezredes mozdulatlan barbársága ellen.” Az Ady megszólalása óta eltelt huszonöt év óta bizonyos komoly és becsületes átalakulás jeleit lehet észrevenni — állapítja meg Móricz —, de a mai élet „szinte a másik véglet, a kiszáradt mocsársívalag területén még harmat sincs többé . . . A húsz év előtti ugaron még áldomott a magyar élet — ma vergődik s nyitott szemmel bámul rettegve a Végzetre.”<sup>158</sup>

Móricz első igazi Ady-élménye — említettük már — a magyar ugar víziójával való találkozás volt. Ebben a cikkében is érezhető, hogy ez a motívum volt az az élmény, amelyben Móricz megismerte az igazi Adyt, és amely saját egyénisége mélyebb rétegeit is felszínre segítette benne. A *magyar ugar* átérzésében azonosult Adyval és e tanulmány tanúsága szerint, évtizedek múltán, 1930-ban is ez az a terület Ady költészetében, ahol a legbiztosabban mozog, amely egyben az ő birodalma is. A *magyar ugar* vízió történelmi konkrétizálásának természetes következménye Móricznál a múlt század utolsó évtizedeinek és a századforduló idejének elemzése. Móricz történelmi érdeklődésének egyik mágneses pontja ez a korszak, születésének, ifjúságának, az ő elméletében oly fontos első húsz esztendőnek a kora. Hányszor visszatér ezekhez az évtizedekhez, ha Ady indulásáról, vagy a *Nyugat* előzményeiről szól, ez az *Uri-muri* kora, ennek a két évtizednek a magyar faluját elemzi az *Életem regényében* is, és utolsó éveiben fellobbanó Tolnai-kultuszának is alighanem az lehető igazi forrása, hogy a múlt század második felének nagy epikusát vélte felfedezni Tolnai Lajosban, aki a kor társadalmi életéről többet és újabbat mond el, mint amit ő már diák korában Jókaitól is megtanulhatott. De minden újabb kirándulása erre a területre új megközelítési módok alkalmazását jelenti és új megállapításokat is eredményez. Ady gyökereinek megkeresése közben ebben a tanulmányban is foglalkozik a századforduló korával. Vizsgálódása most nem annyira az irodalmi életre, mint inkább a kor politikai közvéleményére és politikai ideáljaira vonatkozik. Különösen a későbbi Rózsa Sándor-regények Kossuth-képének kialakulása szempontjából érdekes, amit Móricz a századforduló politikai eszméiről mond itt. A tíz évvel később íródott regényben megnyilatkozó Kossuth-kritikája már ebben a cikkben is pontos megfogalmazást nyert. A korszak ellenzékének Kossuth az ideálja, akinek szabadságharca, Móricz szerint, horizontális irányú volt: az volt az elgondolása, hogy „minden ország váljon külön egységgé, s élje a maga életét a régi beidegzettség szerint”.<sup>159</sup> A század elején tört fel újabb elgondolás — folytatja fejtegetését — egy statikai átvizsgálása az életformáknak, egy vertikális politikai harc. „Egy megdöbbentő életlátás, amely függőlegesen metszette át az életet: a szocializmus.” „Így egyszerre két, egymástól elgondolásban merőben ellentétes irányú

<sup>158</sup> Uo.

<sup>159</sup> Uo. — Móricznak már az 1914-ben megjelent Csata napja című elbeszélésében is érvényre jut az a véleménye, hogy az 1848—49-es szabadságharc eseményei a nép legalsó rétegeit közömbösen érintették. 1919-ben megjelent, a földosztás törvényét magyarázó füzetében is így ír 1848-ról: »1848-ban a világeszmék hatása alatt a magyar országgyűlésen is kijelentették a nemesek, hogy a jobbágyaikat felszabadítják. Ez a földosztás nagy dolog volt — folytatja Móricz — de nem volt olyan csoda, mint amilyennek hirdették. Ez a felszabadulás csak annyit jelentett, hogy azok a jobbágyok, akiknek a kezében föld van, ezentúl azt a földet a sajátjuknak fogják tekinteni s nem fizetnek érte sem dézsmát, sem nem szolgálnak érte robotot.” (A földtörvény kiskatéja, 1919. Ua.: MZSUvt). A Csata napja c. novella először a Világ 1914, 203. számában jelent meg.

politikai harc volt az életben... Ady az első irány vagy iskola gyermeke volt — s eljutott a másodiknak megértéséhez. Nem tudatosan, nem tudományosan, mert nem volt elméleti politikus, csak ember, aki minden szenvedésnek tragikus megérzője volt.”<sup>160</sup>

Móricz egyedül ebben a tanulmányban (itt is a politikai költészet területén belül maradvá) tesz kísérletet arra, hogy Ady fejlődésrajzát is fölvezesse. A vázlatos fejlődésrajzból kiderül, hogy tisztán látja Ady költészete ellentmondásainak *tüneteit*, de a dialektikus jelenségek belső összefüggését nem magyarázza meg. Az ellentétekben csak „véres vergődést” lát, ide-oda csapongást falu és város, a „magyar jaj” és a „világmegváltás szédülete”, „kossuthi nacionalizmus” és „nemzetközi szocializmus” között. „Milliószor felelköztük magyarságának kuruc lobogójára — írja Ady-ról<sup>161</sup> — s aztán megint a vörös zászlót ragadja kézbe.” Az élő Adyról másik néhány írásában többet mondott már el, de ebből a cikkből mérhető le a legpontosabban, hogy intellektuális vonatkozásban mit jelentett számára Ady költészete. Ugyanebből az írásból az is világossá válik, hogy mi maradt Ady életművéből Móricz számára is megoldhatatlan rejtély.

\*

A Móricz körül kialakult legszenvedélyesebb és végül teljesen elfajuló, a megyék-anakronisztikus támadásában tetőző vitasorozat is részben Ady-ügyként robbant ki 1931-ben. Hegedüs Lóránt egyetemi tanár, a Horthy-korszak közismert közigazdász és liberális szellemű publicistája előadást tartott a Cobden szövetségben irodalmi kérdésekről. Csevegő jellegű szabadelőadásában Ady költészetéről és az irodalomban a faji szellemet érvényesíteni akaró irány túlzásairól beszélt. Említést tett arról is, hogy néhány év előtt milyen vihart váltott ki egyik egyetemi előadása, mert zárószavaiban a *Vér és arany*-ból idézett a hallgatók előtt és Adyt Petőfi után a legnagyobb magyar költőnek nevezte.<sup>162</sup> Négyesy László az egyetem esztétika-professzora a *Budapesti Hírlapban* vezércikkben foglalkozott Hegedüs Lóránt — általa is csak a sajtó tudósításaiból ismert — előadásával. Elmarasztalja a szerinte túlcapongó Ady-kultust, amelyben Hegedüs Lórántot is felelősnek érzi, és hitet tesz a magyar irodalom faji vonásait kidomborító és értékelési elvvé emelő irodalomszemlélet mellett.<sup>163</sup> Négyesy vezércikkének több évre visszanyúló előzményei voltak. 1927-ben ugyanis ő tiltakozott előbb magánlevélben Hegedüs Lóránt Adyt majdnem Petőfi mellé emelő megjegyzése miatt, majd az Ady-ügyben Hegedüs Lóránttal folytatott levélváltását előbb a *Budapesti Hírlapban*, majd különnyomatban is kiadta *Irodalmi valutarontás (Reális és túlcapongó Ady-kultusz)* címen.<sup>164</sup> Móricz a *Nyugat* legközelebbi számában vezércikkben foglalkozott Hegedüs Lóránt és Négyesy László vitájával.<sup>165</sup> Élesen szembeszáll Négyesy tételeivel. Második csehszlovákiai körútjának legfrissebb tapasztalatait fordítja szembe Négyesy konzervatív nacionalizmussal és faji szemléletével, ismét hangoztatva, hogy Csehszlovákiában egy szociálisabb, kulturáltabb és európaibb magyar ifjúságot talált, mint amilyen a régi Magyarország területén felnőtt, az „extra Hungariam non est vita” szellemében nevelkedett öregek nemzedéke volt. Most is kimondja, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúság új szellemének kialakulásában jelentős szerepe volt a nehezebb, több munkát, több tanulást kívánó, de egyben szélesebb látókört is adó kisebbségi sors mellett annak is, hogy ez az ifjúság már Ady szellemében nevelődött. „Ezek az ifjú magyarok ott a határokon túl Adyból indultak ki — írja<sup>166</sup> —, az Ady

<sup>160</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: A költő harca a láthatatlan sárkánnyal. Ny. 1930. I. k. Ua.: MZSVit.

<sup>161</sup> Uo.

<sup>162</sup> Hegedüs Lóránt a magyar írók „faji jellegéről”, Ady-erotikájáról, egy furcsa irodalomtörténetről és a szerelmi líráról. Pesti Napló 1931. II. 11.

<sup>163</sup> NÉGYESY LÁSZLÓ: Nemzeti jelleg és irodalom. BH 1931. II. 22.

<sup>164</sup> NÉGYESY LÁSZLÓ: Irodalmi valutarontás (Reális és túlcapongó Ady-kultusz) Levélváltás Hegedüs Lóránttal. Bp. 1927.

<sup>165</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Az irodalom és a „faji jelleg”. Ny. 1931. I. k.

<sup>166</sup> Uo.

kultúrmagyságának gondolatai gyűjtötták fel bennük a szent tüzet, hogy lehetnek magyarok is kultúremberek, méltók nemcsak a környező, idegen nyelvű népelemekhez, hanem Európa kultúrájához. Ha Ady el tudta érni abban a fojtott régi levegőben, ők még könnyebben s még muszájabbul kell, hogy megszerezze az azt a modern világszemléletet, amely nélkül az egyszerű élet sem lehetséges számukra.”

\*

1941-ben, egy évvel halála előtt újra felvillantja Ady emlékét a *Babits Mihállyal a Garda-tón* című emlékezetes írásában.<sup>167</sup> Már a kép felvillantása is rendkívül jellemző. Nem Adyról akar írni, hanem Babitsról — nekrológot. Egy régi olaszországi utazás emlékét idézi fel 1913-ból, amikor első feleségével, Holics Jankával az olasz városokat járják és Velencében váratlanul találkoznak Babits-csal. Babits hozzájuk csatlakozik, ennek a hármásban töltött néhány napnak a történetét írja most meg Móricz Babits halála alkalmából. A történet csak keret és illusztráció a cikk főtémájához, annak elemzéséhez, mi választotta őt el Babitstól. A végig izgalmasan érdekes írás Babits-portróját az menti meg a (nekrológhoz is illetlen) karikatúrisztikus ábrázolástól, hogy Móricz mindazt, ami számára idegen Babitsban, ami elválasztja őket, ami az ő szemében negatívum, az máris Janka búvőkörébe kapcsolódik, felmentést, sőt igazolást nyer Jankánál és Jankán keresztül Móricz szeretetében is részesül. „Jankával egy egész életet betöltő harcra szerződünk — írja Móricz<sup>168</sup> —, s ebben a harcban Ady az én pártomon volt, Babits a Jankáén.” Adyról nem sok szó esik ebben a megemlékezésben, de az egész írásnak az ad feszültséget, hogy hol egy-egy mondatban vagy félmondatban kimondva, hol meg csak sejtetve, mint egy rejtveható pólus ott érezhető Ady, Ady ereje, Ady vonzása. Ady a mérték, az összehasonlítási alap, a végső igazolás: „Nem lehet nála nélkül létezni.” Babits mindent az irodalomhoz viszonyít, Ady tele van emberi vonásokkal: „ha át akar menni a másik oldalra, akkor feláll és átmege. Mihály átszellemül ehhez a cselekedet-höz, mert nem tudja, mi lesz a következménye.”<sup>169</sup> Mikor ezt a cikket Móricz megírta, az egykori élmény szereplői közül már csak ő élt, nem kellett élők érzékenységét mérlegelnie. Már csak a halottakkal kellett csatáznia, nem vesztegethették meg sem az élők a halottak, sem a halottak az élők javára.

\*

Adynak Móricz eszmevilágára gyakorolt hatását nem lehet elvonatkoztatva vizsgálni Móricz egyes megnyilatkozásainak konkrét eseteitől. A nagyon is változatos megnyilatkozási alkalmak — tanulmányok, könyvkritikák, emlékbeszédek, vitairatok, sajtónyilatkozatok, versek, levelek — minden aktuális vonatkozásának a lehető legteljesebb megvilágítása és tisztázása nélkül aligha lehet nyomon követni azt a változó, fejlődő folyamatot, amit Móricz számára Ady emberi, szellemi, eszmei és érzelmi hatása jelentett. De ennek a módszernek szükségszerű következménye, hogy Ady-hatására reagáló konkrét megnyilatkozások vizsgálata után megkíséreljük a kérdés szintetikusabb jellegű, rövid, summázó összefoglalását.

Móricz emberi, írói voltára minden egyéb külső hatáznál döntőbb, nagyobb volt az Ady egyéniségéből és művészetéből felé áramló fölszabadító erejű élmény. Ady költészetéből elsősorban az eleven életet elfojtó, a megmerevedett, anakronisztikus hazai viszonyokat ábrázoló és mitizáló *magyar ugar* problémakör ragadja meg, mert ő maga is ennek a tapasztalatnak és vízióknak kifejezésével, regényfigurákban való megtestesítésével vívódik. Ugyanebből a közös élményből és meggyőződésből érti meg és követi Ady forradalmiságát is, amely annak felismeréséből táplálkozik, hogy ez a magyar világ tarthatatlan állapot, halálra és pusztulásra érett, de Ady költészetéből mindvégig a *magyar ugar*, a *magyar Messiások* szimbólu-

<sup>167</sup> MÓRICZ ZSIGMOND: Babits Mihállyal a Garda-tón (1913. június 12—18.) Kelet Népe 1941. 15. sz. Ua.: MZSVit.

<sup>168</sup> Uo.

<sup>169</sup> Uo.

mokkal jelezhető problémakört éli át a legteljesebben. A költő halála és a forradalmak bukása után még jobban kiteljesedik benne Ady hatása. Számára Ady az irányító és a mérték az ellenforradalmi rendszer restaurációs világában. Ady jelenti Móricznak a forradalmakkal záródó évtized bennük élő nagy akarásainak, bátor törekvéseinek a szimbólumát, Ady kultuszában éli tovább azokat a törekvéseket, terveket, ígéreteket, amelyeket a forradalmak sem valósítottak meg, az ellenforradalom pedig minden eszközzel visszafojtott. Ady emlékét, programját számos vitacikkben védi az ellenforradalmi korszakban. Ezek a viták is elősegítik számára Ady történelmi, irodalomtörténeti szerepének tisztázását. Ady védelme viszi közelebb közös indulásuk korának, a magyar századforduló évtizedeinek történelmi, irodalomtörténeti problémáihoz és a váltakozó korizálás társadalmi gyökereinek felfedezéséhez. Ady költészetében látja kiteljesedni az igazi irodalomról vallott felfogását, amely szerint az író számára az írás az élet egy sűrített, felfokozott állapota, az élet magasabbrendű továbbélése. A polémikus írások jelenidejének, a restauráció korszak lelepleződéséhez is nagymértékben hozzájárultak Adyt védő és elemző cikkei, a magyar ugar vízióinál félelmetesebb látványnak vallja a harmincas évek jelenének magyar világát. Ha a reménytelen felszín alatt életképes mozgolódást lát, elsősorban az ifjúság körében, pl. szlovenszói magyar ifjak között, a feltörekvő új és jó kezdeményezéseket Ady szellemének irányába igyekszik terelni, mert meggyőződése, hogy az új magyar életnek a feudális világ romjain Ady szellemében kell majd megújulnia. Ady költészete Móricz számára elsősorban élő, eleven tanítás, morális és politikai példa, amely az élet felvetette új és új problémákban is feleletet ad. Ebből következik, hogy esztétikai problémák Adyval kapcsolatban még kevésbé foglalkoztatják, mint más költő esetében, Ady költészete *egészének* feldolgozása, magába asszimilálása sem igénye, észreveszi az Ady-líra nagy ellentmondásainak tüneteit, de a dialektikus ellentétek összefüggéseit nem tárja fel és nem éli át.

Történelemszemléletükben, a magyar irodalom múltjának megítélésében is sok a rokonyonás. Mindkettőt vonzza a magyar XVI. század, Ady a magyar prédikátorok ősenek vallja magát, Móricz Bornemisza *Elektrájában* a XVI. századi magyar próza ízeit csodálja. A legkedvesebb költők között tartják számon Csokonait. Arannyal szemben Ady is, Móricz is tartózkodó, Jókait közelebb érzi magukhoz, mint Mikszáthot. Mikszáth kortársai közül (más korszakban és távoli időpontban) mindkettő felfigyel Tolnai Lajosra.

Móricz egyik jegyzetében, amelyet szintén Móricz Virág könyvéből ismerünk, arról vall, hogy miként döbbsen rá Ady történelemszemléletének mindig a mából, a legidősebb problémákból való kiindulására. A *Vasárnap Ujságban* egyszer verse jelent meg Móricznak, *Bujdosó kuruc éneke* címen. Ady gúnyosan nyilatkozott a versről: „Minek írtad meg, ezt akkor kellett volna megírnod — idézi Móricz Ady szavait. — Most azt kellett volna megírnod, hogy ma is bujdosó kuruc ebben az országban minden igaz ember és üzött vad.” „Ez akkor nagyon hatott rám — írja Móricz Ady megjegyzéséről<sup>170</sup> — s tudtam, hogy ő a történelmi színeket csak arra használja, hogy formát adjon a mai problémának.”

Ugyanitt azt is megfogalmazza Móricz, hogy Ady példáját ebben a vonatkozásban nem tudta végsőkig követni. Ő is a mából indul ki, de a megidézett történelmi múlt leköti, befonja, elhatalmasodik rajta a történelmi regények írása közben. „A nap árnyéka túlságosan történelmi körképé vált a kezemben újabban — írja. — Pedig nem ezzel indultam neki. Én a mát kívántam megírni történelmi keretben s már a *Tündérkertben* is elhatalmasodott bennem az igazság-érzet s a valóságos 17. századi problémák elnyomták a mát.”<sup>171</sup>

\*

Ady és Móricz írói egyéniségének, művészetének összehasonlítása még Ady életében foglalkoztatta a kritikai irodalmat. Móricz és Ady életművének egyik legjobb ismerője és leg-

<sup>170</sup> MÓRICZ VIRÁG i. m. 438.

<sup>171</sup> Uo.

mélyebb értője, Schöppflin Aladár már 1911-ben felfedezi Ady és Móricz művészetének elvi összefüggéseit. A két író neve a magyar kritikai irodalomban az ő tanulmányában kerül egymás mellé. „A mai fiatal generációt — írja Schöppflin<sup>172</sup> — talán az különbözteti meg legjobban az előtte valóktól, hogy amíg ez mindenben elaprózta magát, emez próbál visszatérni a nagy stílushoz. Ezt látjuk Ady lírájában, amely ha egészében nézem, a grandiózus voltával ragad meg, ez teszi Móricz Zsigmond regényeit a mai irodalmi törekvések legjellemzőbb képviselőivé.” Az összevetés itt még csak a grandiózitásra vonatkozik, de ezzel a mondattal zárul Schöppflin terjedelmes tanulmánya, jelölve annak, hogy az író gondolatsora ebben a tételben ér nyugvópontot.

Egy év múlva az 1911-es cikkben felvetett gondolatot önálló tanulmányban dolgozta ki Schöppflin. A *Huszedik Században* jelent meg *Az új magyar irodalom* c. tanulmánya, amelynek alcíme: Ady Endre és Móricz Zsigmond.<sup>173</sup>

Schöppflin tanulmánya elsősorban azokat a kritériumokat keresi, amelyek többnyire azonosak a *Nyugat* írónál és mint közös vonások kidomborítják a *Nyugat* sajátos jellegét, amelyek elkülönítik e folyóirat íróit a korábbi nemzedékektől. Az ember belső életének gazdagabb rajzában véli megtalálni Schöppflin az egyik elkülönítő vonást. Szerinte ez köti Móriczot is az irodalom modern áramlatához. Turi Dani a magyar irodalom egyik legkomplikáltabb figurája. A másik vonás, amely a fiatal írókat összeköti, az elégedetlenség szelleme, tisztán látják az új írók a magyar élet minden elmaradottságát és bűnét. Móricz „minden nagyobb munkája egy-egy indulatos tiltakozás a magyar élet valami jelensége ellen — írja Schöppflin.<sup>174</sup> — A maga módja szerint ő is forradalmi szellem — nem politikai forradalmár, mint Ady, inkább morális forradalmárnak lehetne mondani. Minden író közt ő mondja a legesztőbb kritikát, a mai magyar társadalomra, ő mutatja fel legvértőbb sebeinket, mégpedig éppen azokon a társadalmi rétegeken, melyeket eddig az egészség, az érintetlen épség illúzióival vettünk körül.” Intellektuális nyugtalanság, fokozott lelki érzékenység, a lelki élet gazdagabb árnyaltsága, új értékek jellemzik Schöppflin szerint az új írónemzedéket. „Olyan világnézetet teremt ez a lelkiállapot — folytatja Schöppflin —, amelyben nem maradnak helyükön az eddigi értékek, új értékek alakulnak és a régiéek szűnnek meg.” A formában is innen ered az újak keresése, a kísérletezés szelleme, amely legtipikusabban e nemzedéknek Ady és Móricz mellett legkiválóbb szellemén, Babits Mihályon figyelhető meg, és ezek a vonások fűzik ezt az egész irodalmi mozgalmat Schöppflin szerint a politikai radikális mozgalmakhoz, mindkettőnek az a törekvése, hogy megküzdjön a régivel, a tradíciókban megcsontosodottal, hogy megteremtse az újat. E közös elvi jegyeket viselő irodalmi mozgalmon belül Adyt és Móriczot szubjektív egyezések is összekötik. Schöppflin ezekről is beszél. Móricz is abból az országrészből jött, ahonnan Ady, de már olyan vidékről, melynek etnográfiai helyzete teljesen megállapodott. Társadalmi vonatkozásban Móricz vidéke is mobilis, meg nem állapodott, akárcsak Ady. Mindketten erősen kálvinista jellegű légkörben éltek le diák éveiket. Móricz, fejtegeti Schöppflin, némely egyezések mellett azonban másfajta anyag, mint költőtársa. Súlyosabb, energikusabb, kevésbé hajlékony természet, — Ady élen kidomborodó asszonyos lelki vonásaival szemben, (amelyeket egyébként Ady is hangsúlyoz önvallomásaiban), a férfi típushoz közelebb áll. A festői jellegű Adyval ellentétben Móricz egész természete inkább a formára irányul, mint a színre. „Jobban tapad a valósághoz, röghözkötöttebb s közelebb áll a magyar tradícióhoz — írja Schöppflin.<sup>175</sup> Egész írói egyénisége realiztikus, s az erő irányában koncentrálódik. A lírikus Ady mellett az epikai jellemet testesíti meg.”

<sup>172</sup> SCHÖPPFLIN ALADÁR: Móricz Zsigmond. Ny. 1911. XII. 1. Ua.: Kortársak Móricz Zsigmondról I. (Új Magyar Múzeum) 145.

<sup>173</sup> HSz 1912. november, 624.

<sup>174</sup> Uo.

<sup>175</sup> Uo.

Schöpflin Aladár találó észrevételeihez kapcsolódva, a fennálló társadalmi állapotokkal szembeni elégedetlenség és az ember belső világának elmélyült rajza mellé, Ady és Móricz művészetének közös vonásai közé sorozhatjuk a morális indulatot, a profétikus írói magatartást és az ezzel együttjáró protestáns-biblikus képvilágot és pátoszt is. Ady művészetének erotikája nemcsak bátorítólag hathatott Móriczra, hanem tartalomban és színezetben is hasonló a két író erotikája. Mélyen átélt, szenvedélyes, az élet legnagyobb értékeivel és szenvedéseivel összefonódott úgy Adynál is, Móricznál is a szerelem, a férfi és a nő páros harca: „örök, keserű harc a nővel”, ahogy Schöpflin jellemzi Ady szerelmi líráját.<sup>176</sup>

Ignotus egyik tanulmányában 1918-ban<sup>177</sup> rámutatott Móricz művészetének, írói szemléletének vizionárius-szimbolista vonásaira. Különösen az 1919 előtt született Móricz-művek nagyranővesztett, jelképes jelentésű regényhőseivel, Turi Danival, Matolcsy Miklóssal kapcsolatban érezhetjük jogosnak Ignotus észrevételét. Ignotus, Móricz szemléletének szimbolista vonásait az író naturalizmusából és biblikus képvilágából eredezteti és Zolával hozza kapcsolatba. Ebben a vonatkozásban alighanem Ady hatása is feltételezhető.

Egyébként Ady hatásáról szólva mindvégig hangsúlyoznunk kell, hogy Ady bátorító példa volt Móricz számára, de Móricz nem függvénye Adynak, nem prózai illusztrátora Ady költészetének. Ady kizsendített Móricz művészetében olyan csírákat, amelyek talán öntudatlanul lappangtak benne, megerősített benne olyan elemeket, amelyek bátorítás nélkül egyáltalán nem, vagy csak félféltékenyebben, teljesség nélkül mertek volna megszólalni, figyelmeztette olyan dolgokra, amelyek szintén tárgyai lehetnek a művészi ábrázolásnak, holott az eddigi magyar irodalmi tradícióban nem volt rájuk példa.

A magyar ugar témakörével és Móricz szimbolizmusával kapcsolatban említettük már, hogy Ady világának inspiráló hatása elsősorban 1919-ig érvényesül erőteljesebben Móricz *szépírói* működésében. E korszak nagyszándékú regényei, a *Sárarany*, a *Jáklya* visszhangozzák leginkább az Ady-líra profétikus indulatait és pátoszt, komor, romboló, de egyben építő szándékú, harcos pesszimizmusát. A példák hosszú sorában bizonyítottuk, hogy Ady eszmei hatása mindvégig érvényesül Móricz gondolatvilágában, szemléletében. Az 1920-as, 30-as évek nagy társadalombíráló regényei, az *Úri muri*, vagy a *Rokonok* szintén a fennálló renddel szembeni elégedetlenség élményéből, meggyőződéséből fogantak, de az 1919-es határral záródó korszak lángoló lírai pátosza, a regény kereteit gyakran csaknem széttörő indulata, kiharsogó profétizmusa a huszas-harmincas években realista epikában objektivizálódik. Ennek a második korszaknak, a huszas, harmincas évek Móricz-regényeinek kritikai nézőpontja változatlanul rokon Ady szemléletével, de a művek megjelenési formája, nyelve, stílusa, hangulata, képvilága, légköre és temperamentuma már elszakadt az Ady-lírától. A *Sárarany* és a *Jáklya* elsősorban lírai reveláció, regényformában írt megrázó vallomás emberről, korról, társadalomról, a második korszak nagy regényeiben az írói munka minden eszköze a kritikai *ábrázolás*, a realista megjelenítés szolgálatában áll.

K. Vargha:

DANS LE SILLAGE D'ADY (L'EXPÉRIENCE D'ADY DE ZSIGMOND MÓRICZ)

L'essai s'occupe du lien d'amitié entre Zsigmond Móricz et Endre Ady. Il nous explique l'histoire de la formation de leur amitié et il analyse d'une façon détaillée l'influence et l'expérience qui étaient exercées sur Zsigmond Móricz par la personnalité et la poésie d'Ady. Cette expérience de force libérative était un effet plus déterminant que tous les autres pour Móricz, homme et écrivain. Dans la poésie d'Ady, c'était l'ensemble des problèmes de la

<sup>176</sup> Uo.

<sup>177</sup> IGNOTUS: Arcképvázlat Móricz Zsigmondról. Ny. 1918. I. 16. Ua.: Kortársak Móricz Zsigmondról. I. 365.

*jachère hongroise* qui saisit Móricz, dans lequel est représenté le fait du mythe des choses figées, anacroniques, réduisant la vie de la Hongrie, et les contraintes de genre féodales. En temps d'après la mort du poète, à l'époque de la contre-révolution, l'exemple d'Ady lui vaut en même temps un compas et une mesure. Ady symbolise les grands vouloirs et les aspirations courageuses de la décennie finissant par les révolutions de 1918 et 1919, dans le culte d'Ady, il survit aux aspirations qui n'étaient pas pues dénouer par les révolution et qui étaient retenues par tous les moyens par la contre-révolution. A l'époque de la contre-révolution, Móricz défend le souvenir d'Ady dans un tas de ses révélations et expositions. Même leur conception de l'histoire ont beaucoup de traits communs : tous les deux tournent au passé pour dénouer les problèmes du présent de tous temps. Surtout dans les premiers temps de son oeuvre — à peu près jusqu'à 1919 — le symbolisme d'Ady influait plus fort sur le prose de Móricz. Même l'érotisme d'Ady exerçait une influence sur la représentation et aspect d'homme de Móricz, écrivain et nouvelliste.